

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Pavla Slavíková

**Norimberské štočky Erharda Schöna v Olomouci a Skalici
(16.-20. století)**

Nuremberg woodblock printings of Erhard Schön in Olomouc and Skalice
(16th –20th century)

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Voit, Csc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Petru Voitovi, Csc., za cenné rady, připomínky, pomoc a čas věnovaný čtení mého textu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 29. července 2017

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Diplomová práce mapuje pohyb štočků grafika Erharda Schöna z Norimberku na Moravu. Dále pak do Prostějova, Olomouce a později do Skalice, kde byly využívány až do konce 19. století. Tyto dřevorezy byly vytvořeny během 20. let 16. století a odvezeny tiskařem Janem Güntherem ve 40. letech 16. století. Stručně je představena zábavná próza, její historický vývoj a dělení. Práce objasňuje historické vazby mezi tiskárnami ve výše uvedených městech. Pozornost je věnována pouti štočků Ezopových bajek mezi tiskárnami v Prostějově, Olomouci a ve Skalici od 16. do 20. století.

Klíčová slova: Erhard Schön, Prostějov, Olomouc, Skalice, 16.–20. století, Ezopovy bajky

Počet znaků: 146 404

Počet slov: 22 260

Normostran: 82

Abstrackt

The thesis is monitored a movement of woodblock printings of graphic Erhard Schön from Nuremberg to Morava. And then the movement to Prostějov, Olomouc and later to Skalice where they were used until the 19th century. These woodcuts were created during the 1620s and they were taken by the printer Jan Günther in the 1640s. Thesis briefly presented a chapbook, its history of development and splitting. This thesis clarifies a historical connections between printer offices in the above mentioned cities. Special focus on pilgrimage woodblock printings Aesop's fables between the printer offices in Prostějov, Olomouc and Skalice from 16th to 20th century.

Key words: Erhard Schön, Prostějov, Olomouc, Skalice, 16th –20th century, Aesop's fables

Obsah

Úvod.....	8
1 Zábavná próza	10
1.1 Historie zábavné prózy.....	11
1.2 Vymezení termínu.....	13
1.2.1 Užší pojetí	14
1.2.2 Širší pojetí	16
1.3 Vydání lidové.....	16
1.4 Vývoj textu.....	17
2 Pouť štočků	19
2.1 Technika dřevořezu.....	19
2.2 Ilustrace	20
2.2.1 Erhard Schön.....	20
2.2.2 Niclas Stör (též pseudo Schön, * –1563).....	23
2.3 Štočky.....	23
2.3.1 Jan Günther	23
2.3.2 Jiří Handl.....	24
2.3.3 Škarniclové.....	25
2.4 Tiskárna v Prostějově a Olomouci	26
2.5 Tiskárna ve Skalici a Olomouci	32
2.6 Ezopovy bajky.....	34
2.6.1 Ezopovy bajky v zahraničí	36
2.6.2 Ezopovy bajky v českých zemích	37
2.6.1 Benedikt Knup (Kumpt).....	42
2.7 Život Ezopa u Prostějovského sborníku.....	43
2.8 První až Čtvrtá kniha Ezopova ve vydání 1557	48
2.8.1 První kniha	49

2.8.2 Druhá kniha.....	49
2.8.3 Třetí kniha.....	50
2.8.4 Čtvrtá kniha.....	51
2.9 Staré fabule	51
2.10 Dřevořezy v jednotlivých dílech.....	54
2.11 Rozměry dřevořezů	55
2.12 Neilustrovaná část bajek	56
Závěr	57
Seznam literatury	62
Seznam webových zdrojů	65
Seznam pramenů.....	65
Seznam tabulek	68
Obrazová příloha.....	69
Zdroje obrázků	79

Úvod

Úkolem diplomové práce je zmapovat pohyb dřvořezových štočků Erharda Schöna z Norimberku na Moravu tiskařem Janem Güntherem ve 40. letech 16. století se zaměřením na jejich použití v tiskárnách v Prostějově, v Olomouci a Skalici.

Jan Günther byl vlastníkem tiskárny v Norimberku. Norimberk patřil v té době k významným centrům knihtisku. Vzhledem k velké konkurenci a rozmachu tiskařství v Německu se rozhodl přesunout svůj podnik na Moravu, kde tiskárny chyběly. Štočky, které přivezl, sloužily svému účelu až do konce 19. století, kdy byly prodány Slovenskému národnímu muzeu při modernizaci skalické tiskárny.

Pohybem výše uvedených dřvořezových štočků se zabýval jako první Štefan Sommer. Štefan Sommer byl právník a zprostředkoval koupi štočků Slovenskému národnímu muzeu. Dřvořezy jej natolik zaujaly, že zpracoval soubor bibliofilských knížek v letech 1933–1937.

Další badatelka zabývající se výzkumem dřvořezových štočků byla Eva Šefčáková v 70. letech 20. století. Ta působila ve Štátnom ústave pamiatkovej starostlivosti a ve Slovenské národnej galérii a především v Oblastnej galérii v Banskej Bystrici, kde se podílela na přípravě Bienále dřvořezu a dřvorytu. Jejím úmyslem bylo vystavit kolekci „starý dřvořez“, ke kterému existovaly v té době pouze Sommerem zpracované bibliofilské knížky. Podstatnější literatura k dané oblasti chyběla. Porovnávala otisky kolekce dřvořezů z přelomu 15. a 16. století. Výzkumem porovnávání těchto štočků vznikla celá řada článků, např. *Dřvořezová knižná ilustrácia okruhu a dielne Albrechta Dürera v knihách a tlačiách vydaných na Morave a na Slovensku a knižní publikace Drevené štočky s připojeným CD-ROM*.

Podklady pro svou diplomovou práci jsem čerpala právě z literatury Evy Šefčákové. Při čtení jejích článků jsem zjistila, že Jan Günther přivezl do Prostějova mimo jiné tři nejvýznamnější sady štočků, které se pak často objevovaly při tisku jednotlivých vydání. Jsou to: Ezopovy bajky, Enšpígl, Fortunatus, Magelona atd. Po bližším upřesnění s vedoucím diplomové práce jsem se zaměřila na pohyb dřvořezových štočků, kterými byly zdobeny Ezopovy bajky.

Ezopovými bajkami se zabýval Antonín Truhlář v díle *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*, z něhož budu čerpat některé již známé informace.

Diplomová práce má dvě části. V první části (kapitole) vysvětluji terminologii „zábavná próza“, upřesňuji její historický vývoj a rozdělují ji na užší a širší dělení.

Druhá část (kapitola) se soustřeďuje na samotnou pout' štočků mezi tiskárnami v Prostějově, Olomouci a ve Skalici (dříve Uherská Skalice).

Štočkový fond tiskaře Jana Günthera obsahuje velké množství dřevořezů. Jako příklad sledování pohybu štočků jsem si zvolila sadu k dílu *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...* (1556/7, Prostějov). Mým východiskem je signet B+K 1531 na díle *Lebens und Fabeln*. Ve své diplomové práci jsem se pokusila zmapovat fond česky tištěných Ezopových bajek, shromáždit všechny k nim dostupné materiály a nabídnout tak nový pohled na Ezopovy bajky. Zaměřila jsem se na střídání a vynechávání štočků při tisku různých vydání Ezopových bajek v letech 1556/7, 1584 ca 1600, 1609, 1829, 1846 a 1879, dále bude sledováno přebírání motivů z jiných zábavných próz či nově vytvořené motivy pro bajky. Součástí diplomové práce je obrazová příloha, která obsahuje obrázky vzniklé nafocemím jednotlivých tisků a obrázky získané z digitálních kopií, které jsou uveřejněny na internetu. Obrazová příloha je řazena chronologicky (od nejstaršího dochovaného tisku) a tematicky (řazena za sebou od nejstaršího tisku po nejmladší). Každý obrázek má uvedeno pořadové číslo, na které v diplomové práci odkazují.

1 Zábavná próza

Knížky lidového čtení mají své nepopiratelné místo v našem kulturním a literárním vývoji. Jedná se o texty populárně naučné, mravně výchovné, zábavně výchovné, nábožensky vzdělávací a nabádavé.

Zábavná próza se šíří od konce 15. století v levných tiscích určených zpočátku šlechtickému čtenáři, posléze čtenáři měšťanskému. Teprve v období po Bílé hoře tato nachází své místo v široké lidové vrstvě. Soubor knížek pro lid se v pobělohorském období oproti předchozímu zúžil. Vytváří se nový typ literatury v čele s veršovanou legendou a do popředí zábavné literatury se dostávají „kroniky“ a „historie“.¹

O jejich velké oblibě a zlidovění svědčí to, že mnoho námětů z knížek lidového čtení se dostalo do ústní lidové slovesnosti a tradice. V polovině 18. století knížky lidového čtení spolu s kramářskými písněmi a nábožensky výchovnou literaturou u nás patřily k jediné česky vydávané literatuře, a proto představovaly nedílnou součást naší slovesné kultury. Jsou dokladem o životě a kulturním obzoru českého čtenáře. Jejich náměty patří k literární tradici.

„Mezi charakteristické prostředky lidového čtení patří bohatý dobrodružný děj, rychlý sled různorodých, řetězově neřazených epizod, dále pak smírný konec, v němž dobro vítězí nad zlem či snaha o jednoduchost vyjádření i záliba v přímé řeči (zastupuje zároveň charakteristiku postav); chybí vnitřní vývoj hrdinů (proto mohou nést své epiteton constans: věrná Griselda, zlá Bryzelda, ubohá Genovefa). V rozvíjení děje hraje stěžejní úlohu náhoda, popř. prvek pohádkový (motivace z charakterů je ještě neznámá), autor se ke čtenáři nebo k hrdinovi s oblibou obrací v přímých invokacích. Dobrodružný charakter lidového čtení má protiváhu v zaměření didaktickém.“²

S ústně šířenou tradicí a kulturou soutěžilo čtení. Na rozvoj čtenářství u nás měly bezesporu největší vliv právě zmiňované knížky lidového čtení. Kupující požadoval po knížce, aby byla využitelná pro celou jeho rodinu a také aby se k ní mohl neustále vracet. Z tohoto důvodu obsahovala jak praktické rady, tak kratochvilné počtení. Knihy byly až do poloviny 19. století vydávány levně s použitím fraktury. Člověk, který četl tento druh literatury, byl většinou svátečním čtenářem, jenž s obdivem setrval u toho, co jej bavilo a četbu měl spojenou s mimořádnou sváteční chvílí. Knihy byly prodávány na jarmarcích a trzích. Z toho plyne, že neměly dlouhou životnost. Charakteristickým znakem je levná výroba – používal se hrubší papír nižší kvality, který se ovšem brzy roztrhal. Tím, že kniha byla dostupná širší vrstvě

¹ KRAMERIUS, Václav Rodomil. *Knížky lidového čtení*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988, s. 7.

² VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 203.

obyvatel a nebylo problémem si ji koupit znovu, stala se lépe přístupnou i dalším generacím. Dlouholetá stálá poptávka a nenáročnost kupujících vedla ke snaze o maximální zjednodušení a zlevnění výroby. Především jde o opakované využívání štočků.

Prostřednictvím knížek lidového čtení lidé poznali společenské vrstvy různého období. Mohli nahlédnout do života těchto lidí, dozvědět se více o jejich kultuře a zájmech nejen v českých zemích, ale i v zahraničí. Díky mnohým překladům se texty šířily po Evropě a obohacovaly jiné kultury.

1.1 Historie zábavné prózy

Nejstarší rukopisné doklady zábavného a poučného čtení jsou zachovány z období do 15. století s tématy náboženskými i světskými. Světskými tématy se zabývají: *Kronika trojanská* (v 15. století byla dvakrát vydána), jejíž antický příběh je přizpůsoben rytířskému prostředí ve středověku, *Kronika o Štilfridovi a Bruncvíkovi*, *Historie o Tristanovi* a známá *Kronika sedmi mudrců*. Náboženská témata zastupují apokryfy, eschatologické spisy (*Pláč svatých Otců*, *Jiříkovo vidění*) a povídka *Asseneth*.³

Zásluhou rozmachu knihtisku, díky němuž se knihy do té doby zachycené pouze rukopisně a opisem, se začíná literatura v 16. století mezi měšťanstvem šířit. Postupem času nový způsob rozmnožování textů dokáže šířit zábavnou četbu i do lidových vrstev obyvatelstva žijícího na venkově mimo centra knihtisku. V té době k nám přicházejí dobrodružné rytířské romány původem z Německa. Jde především o příběhy o *Meluzíně* (vytištěna roku 1555 v Prostějově u Kašpara Aorga), *Mageloně a Císaři Oktavianovi* (jako „knížka lidového čtení“ byl tištěn až do 18. století). Mezi další překlady z typicky německého měšťanského prostředí patří např. *Fortunatus*, *Faust* a *Enšpígl*.

„Velkým zdrojem inspirace je renesance a humanismus, které se jako první začaly projevat u italského měšťanstva už před stoletím a nyní se začíná šířit i u nás. V humanistické beletrii bylo progresivní žánrovou vrstvou kronikářství v několikerém významu, tj. útvaru s historickou tematikou či jako novely, facetie, humorné rozprávky, bajky, cestopisy apod. Vývojově nejcennějšími se staly ty kroniky, které podávaly obraz soudobého aktivního člověka a které později působily na rozvoj novočeské a moderní beletrie. Nové společenské vztahy se odrážejí i v lyrice. Její světská větev postupně mohutní, jak svědčí milostné básně moravské provenience z první poloviny 16. století, v nichž se prolíná vrstva ještě středověká s vrstvou

³ STÁTNI VĚDECKÁ KNIHOVNA. Univerzitní knihovna a VOBR, Jaroslav, ed. *Soupis knížek lidového čtení z fondů Univerzitní knihovny v Brně*. Brno: Univerzitní knihovna, 1973. Výběrové seznamy Univ. knihovny v Brně; č. 179, s. 4.

humanistickou a lidovou, přičemž středověké křesťansko – kurtoazní pojetí lásky je zatlačováno do pozadí pojetím humanistickým a lidovým.“⁴

Nové kulturní vlivy k nám putují zejména z Francie a Německa a šíří se dál po celé Evropě, kde se dostávají ke šlechtě, která je zprostředkovává měšťanstvu. Šlechta se tak stává nositelkou kultury a životních zkušeností. Na rozdíl od ní se měšťanstvo začíná projevat aktivně v literární činnosti a rozvíjí své vlastní formy. Evropskou kulturu ovlivňuje nejen francouzská literatura, ale také italská renesanční novela.

Počátky tištěné knihy v období renesance starší čeští badatelé buď vůbec nezkoumali, nebo popsali idylický obraz předbělohorského období. V 15. století byla síť českých a moravských tiskáren příliš řídká, stejně jako na území dnešního Polska, Rakouska a Slovenska a jejich činnost byla velmi krátká a často přerušovaná. Vývoj knihtisku v Čechách (od roku 1476) a na Moravě (od roku 1486) probíhal odlišně. Zejména v porovnání českého a zahraničního knihtisku byly Čechy vybaveny mnohem chudším písmovým materiálem než Morava. V počátcích českého knihtisku nevznikl jediný původní štoček. Všechny ilustrace vznikaly jako kopie zjednodušených norimberských předloh. Moravský knihtisk je spjat s olomouckým biskupstvím, které pozvalo do Brna dva zkušené tiskaře s technickým zázemím. Jednalo se o Konrada Stahela a Mathiase Preinleina. Naopak v Čechách byla situace jiná, odtud se mnozí odcházeli vyučit do Německa. Zpět se vraceli do Plzně, Prahy a Kutné Hory, kde zakládali vlastní tiskárny. Jestliže se zabýváme přechodem od pozdně gotického knihtisku k renesančnímu, musíme se zaměřit na období let 1515–1520. Tato etapa je v Praze charakterizována koncem činnosti Tiskaře Pražské bible a jeho nástupcem Pavlem Severinem. Již v roce 1514 si zřídil Geršom Kohen první středisko hebrejského knihtisku v Praze, do 17. století také jediné. Mezi léty 1517–1519 zde vybudoval Francisk Skoryna cyrilskou tiskárnu.

Typografie v Čechách zůstala netečná vůči italskému grafickému projevu, neboť vůdčí postavení u nás připadlo Norimberku. Do Čech se dostává norimberský švabach, jehož matrice byly kvůli fonetice češtiny dodatečně diakritizovány. Toto písmo střídá na Moravě goticko-humanistickou rotundu a v Čechách tiskovou bastardu. Norimberk tak posílil své místo nejen u ilustrace, ale také v typografii, která se dostala pod vliv německy mluvících zemí.⁵

Během renesance se objevují v českých zemích překlady, které jsou dobové recepce cizojazyčných zábavných próz, např. Boccacciovy novely. Nebyly ale přeloženy z italského

⁴ KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1988, s. 248–249.

⁵ VOIT, Petr. Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě. In: *Listy filologické*. Praha: Kabinet pro klasická studia, Filozofický ústav AV ČR, s. 130–131.

originálu, nýbrž z anonymních německých zpracování. Spolu s novelou se objevuje další nový literární žánr facetie. Jedná se o druh humoristické literatury, který vznikl v Itálii. Jde o krátkou anekdotickou prózu, často laděnou lascivně nebo eroticky. Z Itálie se dále šířily do Francie, Německa, Polska a Ruska, kde bychom pod tímto pojmem rozuměli veršovaný text k jarmarečním obrázkům, které poukazovaly na neobratnost vesničanů, pokrytectví a nenasytnost kněží.

Na přelomu 15. a 16. století se obecně těší velkému zájmu zábavná literatura a náboženské a polemické spisy. Ve 2. polovině 15. století se opisují vedle spisů Husa, Rokycany, Chelčického a dalších reformátorů též některé starší světské skladby, např. *Dalimil*, *Kronika trojanská*, *Cestopis Mandevilla*, romantická vypravování o *Alexandru Velikém*, *Tristanovi a Izoldě*, o *Štilfrídovi a Bruncvíkovi*, duchovní romány o *Adamovi a Evě*, *Asseneth*, legendická zábavná próza a bajky. Během 16. a 17. století se přidávají rytířsko-dobrodružné romány, které se k nám dostávají z Francie, renesanční novely, knížky lidového čtení mající původ v německé literatuře a facetie (*Ezop*, *Enšpígl* a český *Paleček*).⁶

1. 2 Vymezení termínu

Pod označením zábavné knížky lidového čtení se nachází literatura zábavná, výchovná i naučná, psána prózou. Po staletí se šíří lidovými vrstvami náměty lidových knížek, kterými se sběratelé a spisovatelé stále inspirují, např. Jan Werich ve sbírce *Fimfárům*, která má 19 pohádek, z nichž pouze čtyři jsou původní a 15 je nepůvodních. Sám termín „knížky lidového čtení“ je mnohoznačný, což je dáno samotnou povahou materiálu. Jedná se o díla, která byla osvědčeným knihkupeckým zbožím až do konce 19. století. Velmi často se setkáváme s přetiskováním literární produkce a se zaváděním neúplných impres. Odrážejí čtenářský zájem a vztah cenzury k této části tištěné produkce. Zpočátku vycházejí ve většině tiskáren. Později, v 18. a 19. století, kdy dochází k rozvoji nakladatelských domů, zaujímá tato tisková produkce své postavení spíše v regionech. Mezi nejvýznamnější patří tiskárna v Hradci Králové s tiskaři Janem Hostivítem Pospíšilem, v Jindřichově Hradci s pobočkou v Táboře, kde zaujímá své postavení rodina Landfrasů a Ignác Vojtěch Hilgartner. Na Slovensku je významným střediskem kultury Skalice, kde pracovala rodina Škarniclů, a v Praze se tisku lidových knížek věnoval Václav Matěj Kramerius v nakladatelství Česká expedice.

Poprvé se setkáváme s tímto termínem v pojednání *Die teutschen Volksbücher. Nähere Würdigung der schönen Historien-, Wetter- und Arzneybüchlein, welche theils innerer Werth,*

⁶ VÁCLAVEK, Bedřich, ed. *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné: výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. stol.* Vyd. 2., Ve Svobodě 1. Praha: Svoboda, 1950. Sebrané spisy Bedřicha Václavka; sv. 10, s. 12–13.

theils Zufall, Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Zeit erhalten hat (1807, Heidelberg) od autora Johanna Josefa von Görres (1776–1848).⁷ Do naší odborné literatury přinesl termín „knížky lidového čtení“ Jan Máchal převodem z německého označení „Volksbuch“.⁸ V literatuře se dnes toto označení používá ve dvou rovinách: v užším pojetí se jedná o lidové zábavné knížky jako žánr „historií“ a „kroniku“, v širším pojetí se jedná o formu vydání, zahrnující levné kuchařky, snáře, pranostiky, proroctví atd. O úplném významu slov „knížky lidového čtení“ můžeme hovořit od druhé poloviny 17. století, tedy od doby, kdy se lid stává vedoucí složkou česky čtoucího publika.⁹

Knihy během svého počátku nesměřovaly jen na venkovské obyvatelstvo, lidovými se musely teprve stát. Bedřich Václavek se snažil českou beletrii 16. a 17. století vymezit komplexně, dále pozoroval, „jak se krásná próza vyděluje ze svazků s ostatními slovesnými funkcemi a útvary a počíná se cítit jako něco svéprávného“. Jeho cíli se přiblížila pouze německá germanistika, která zaměnila pojem „knížky lidového čtení“ slovem „Prosaroman“, což znamená „prozaický román“, kterým se vysvětluje pozornost ke kontextu a odpoutání se od opožděné recepce. Samotný prozaický román se postupem času odpoutává ze souboru „historií“ a „kronik“ jako fikční žánr. Takováto forma má jen velmi málo společného s četbou pro lid v pobělohorském období.¹⁰

1. 2. 1 Užší pojetí

Užší význam označuje knížky lidového čtení jako „historie“ a „kroniky“. Ty popisují fiktivní děj, který je brán jako výzva k výkladu jednotlivých čtoucích osob samostatně. Jedná se zejména o historické povídky s dobrodružným dějem, bez úvah a motivace, se šťastným koncem na způsob pohádky, ne však o dějepisnou prózu. Protireformačním katolicismem a jeho představiteli byly tolerovány. Rozšiřuje se a zdomácňuje zde nový žánr: cestopisy a evropská historická rytířská epika 12.–15. století (*Magelona, Meluzina, Štilfrid a Bruncvík, Tristan a Izolda*). Adaptuje se dále na Voraginův svod legend,¹¹ (*Alexius, Dorota, Eustachius,*

⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. století a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 2. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2008. sv. 1, s. 467. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica; 2.

⁸ MÁCHAL, Jan Hanuš. O některých knížkách lidového čtení. In: *Národopisný sborník československý* 3. 1898, s. 8.

⁹ KOLÁR, Jaroslav, ed. *Tři knížky lidového čtení*. Praha: NLN Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 20. ISBN 80-7106-377-0

¹⁰ HON, Jan. Když dva mluví o tomtéž: knížky lidového čtení, prozaický román a místo fikčního vyprávění v české literatuře raného novověku. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philologica 3 (Slavica Pragensia 42)*. Praha: Karolinum, 3/2014, s. 121–124.

¹¹ Jedná se o Legendu Aureu, jejímž autorem je dominikánský mnich a janovský arcibiskup Jakub de Voragine, který na konci 13. století poutavým způsobem přiblížil životy a skutky svatých čtenářům.

Šebestián), a středověký apokryf (*Adam a Eva, Josef Egyptský, Tobiáš*). Humanističtí spisovatelé psali související látky na téma starověkých povídek (*Alexandr Veliký, Griselda Gviškard a Sigismunda, Kronika sedmi mudrců a Kronika trojanská*).

Od 2. poloviny 15. století jsou u nás rozšiřovány knihtiskem tyto „kroniky“ a „historie“ a začíná je číst etablující se měšťanstvo. V té době přibývají nové adaptované povídky, které jsou dobrodružnější. Patří sem např. lidový životopis *Doktora Fausta* (v češtině známý již z konce 15. století) nebo *Fortunatus* známý v češtině z 2. poloviny 16. století. Četba měšťanstva během renesance byla obohacena o krátkou žertovnou prózu. Jednalo se o Boccacciovy povídky o *Cymonovi, Peritonovi a Dionidovi*. Z Německa se mezi tím šířila satiričtější literatura v podobě *Doktora Grobiana* a *Frantových práv*, jež vyzývaly k nápravě hrubého chování. Setkáváme se také s čertovskou literaturou v díle Cyriaca Spangenberg, která kárala módu a mravy. V neposlední řadě je nutné uvést švank.¹² Příkladem je první vydání *Historie o Enšpíglovi*, která byla přeložena a vydána u Jiřího Melantricha z Aventyna v polovině 16. století (Knihopis č. 2386). Hrdinou je tovaryš Enšpígl, který zemřel roku 1350 v Möllnu.

Původní česká literatura nabídla měšťanské části společnosti chudý repertoár, např. *Paleček* (šašek, moudrý šprýmař na dvoře krále Jiřího z Poděbrad, člen jednoty bratrské), který byl vytištěn poprvé nákladem Jana Spurného v roce 1841, a *Žizka*. V 16. a 17. století se objevuje původní česká zábavná tvorba od litomyšlského tiskaře Matouše Václava Březiny (*Březinovy rozprávky*). Mnohé z evropských cizojazyčných povídek psaných latinsky nebo národními jazyky nebyly během renesance do češtiny vůbec přeloženy. Přeložena byla pouze malá část grobiánské literatury.¹³ V českých dílnách se zábavná literatura rozšiřuje se zpožděním. Začíná se objevovat v první třetině 16. století. Výjimku tvoří *Kronika trojanská* (po roce 1476, Plzeň). V zahraničí se rozšiřují povídky již koncem 15. století, avšak nejstarší dochované exempláře pocházejí většinou až z 2. poloviny 16. století.

Mezi nová témata, jež přináší baroko, můžeme zahrnout *Kroniku o Finetě – Popelka* (původně středověký román d'Aulnaya z 2. poloviny 15. století) a *Jenovefu* od Martina von Cochem, která zlidověla do podoby kramářské písně.¹⁴ S tím souvisí proměny čtenářských zájmů, kdy do ústraní byla odsouvána stará literatura a nahrazována novým žánrem, repertoárem povídky a románu 18. století. V tomto období povídky, dříve známé jako kroniky

¹² Krátké morfoloicky různorodé prózy založené na situační komice, protikladných charakterových typech jednajících osob a překvapivé pointě.

¹³ Souhrnné označení renesančních spisů satiricky a ironicky vyzývajících k nápodobě neotesaného a obhroublého chování.

¹⁴ GRUND, Antnín (ed.). *Kratochvilné rozprávky renesanční: výbor facetií 16. stol.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1952. Národní klenotnice; sv. 55, s. 177–194.

a historie, mizí. Mezi nejstarší moderní beletrii patří nově přepracované rytířské příběhy (*Hrabě Rožmberk, Anežka, sicilská královna*).

Český historický román je spjat se jmény Josef Schiffner (*Blaničtí rytíři*, na Slovensku známý *Zdeněk ze Zásniku*), Prokop Šedivý, Petr Miloslav Veselský a Antonín Josef Zíma (*Amalia*). Mezi další autory můžeme zařadit Karla Gustava Nieritze (*Vystěhovalci*) nebo Christopha Schmida (*Hirlanda*), kteří zpracovávali mravoučnou a výchovnou literaturu.

Začíná se rozvíjet dětská literatura, v níž se prosadily robinsonády Daniela Defoea nebo Joachima Heinricha Campeho. Mezi nejvýznamnější české překladatele, tvůrce a adaptátory můžeme zařadit Václava Matěje Krameria, jeho syna Václava Rodomila Krameria, Jana Hýbla a Vincence Janalíka.¹⁵

1. 2. 2 Širší pojetí

V širším pojetí zde řadíme knižní produkci určenou široké vrstvě obyvatelstva, tj. méně vzdělanému a sečtělému čtenáři ve městě či spíše na venkově. Jedná se o drobnou zábavnou prózu, ale též o kalendář, kuchařku, lucidář, minuci, planetář, pranostiku, hospodářské knížky, hádanku, zdravotnické návody, naučné spisky a bajku. Hlavním rysem těchto knížek je nenáročnost čtenářů, tedy kupujících, která společně s dlouholetou poptávkou vedla ke zlevnění a maximálnímu zjednodušení výroby, dále nízká pořizovací cena a časté opakování námětů na titulním dřevorezu.

1. 3 Vydání lidové

Charakteristickým znakem lidového vydání je použití takových materiálů a technologických postupů, kterými by došlo ke snížení prodejní ceny, a naopak ke zvýšení nákladu, který by pokryl co největší počet odběratelů. Takto byly tištěny právě knížky lidového čtení, aby si tento žánr literatury mohl dovolit každý. Dochází zde ke zmenšení formátu na osmerku či šestnácterku. Dále mnohdy chybí dekor či ilustrace, které jinak zvyšují pořizovací cenu díla. Tato absence je pak řešena titulním dřevorem s charakteristickým výjevem z děje příběhu. Jako příklad můžeme uvést Ezopovy bajky, které byly až do 17. století vydávány ilustrované. Ale s přibývajícím počtem čtenářského publika dochází ke zjednodušení, přičemž z děl mizí ilustrace, které jej oživovaly a mnohdy ukazovaly děj v jiném světle. Dalším důvodem mizející ilustrace v textu může být neustálé opakování stejných štočků a motivů, jež

¹⁵ LIBA, Peter. *Čítanie starých otcov: Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatury pre ľud na Slovensku v rokoch 1848-1918*. Martin: Matica Slovenská, 1970. Speciálne bibliografie. Sér. Na pomoc vede a výskumu, s. 65–80. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 467–469.

se po několik generací této činnosti zničily, poškodily nebo ztratily přesunem majetku na nového vlastníka či požárem.

Tímto způsobem je řešen tisk hlavně v národním jazyce (knížky lidového čtení, novinové letáky, modlitební knihy). Naopak latinské a německé spisy (disertace, kázání) byly kvalitněji umělecky a řemeslně řešené, neboť musely obstát v silné konkurenci zahraničí. Dalším kritériem vydání je nakladatelská brožovaná vazba, kterou v tomto případě tvoří pouze papírová obálka.¹⁶

1. 4 Vývoj textu

Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ... (1556/7, Prostějov) bylo první vydání česky tištěných bajek v českých zemích. Patří mezi již zmíněné knížky lidového čtení, které byly velmi často otiskovány. Při hledání odpovědi na původní pravopis, rozhodovala více či méně řemeslná sazečova zručnost než korektorovo důsledné opravování textu. V některých regionech měl větší vliv při tisku lidový slang a v jiných zase byla dodržována mluvnice. Jako příklad můžeme uvést: pani a méně často panij.

Mezi ustálené měkké slabiky patří bě, mě, pě, vě, dě, tě, ně na stránkách 1–48. Toto změkčení se užívá v důsledku háčku, který ležel mezi dvěma literami. Avšak od strany 49 je tento způsob nahrazen složitějším, který se vyznačuje tím, že háček se začíná vyskytovat nad samohláskou. Přesto ve dvou případech jej nalezneme také nad samohláskou (n, d). Zde započalo neustálé kolísání pravidel. Jednou z dalších věcí je psaní velkých písmem, které je nahodilé bez podstatného základu. Pouze iniciály bývají vyvedeny vždy velkou literou.¹⁷

Nyní následuje tabulka č. 1 s přehledem textů v Ezopových bajkách.

¹⁶ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 1002.

¹⁷ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. Sbírká pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina první, Památky řeči a literatury české; ř. 2, č. 3, s. LIV–LVII.

Tabulka č. 1: Přehled textů Ezopových bajek

Ezopovy bajky							
	1556/7	1584	ca 1600	1609	1829	1846	1879
Předmluva Romula	x	x					
Život Ezopa	x	x			x	x	x
První kniha	x	x					
Druhá kniha	x	x					
Třetí kniha	x	x					
Čtvrtá kniha	x	x					
Staré fabule	x	x	x	x			
Nové fabule	x	x	x	x			
Fabule Anyanovy	x						
Fabule Adelfonsa	x						
Fabule Poggiovy	x						
Fabule Sebastiana Branta	x						

Do tabulky č. 1 jsem zanesla seznam částí nacházejících se v jednotlivých dílech Ezopových bajek v průběhu staletí. Již na první pohled můžeme vidět, že jedině první vydání z roku 1556/7 obsahovalo všechny textové části. Některé z nich, např. Fabule Anyanovy, Fabule Adelfonsa, Fabule Poggiovy a Fabule Sebastiana Branta, se podruhé již neobjevily. Díla z let 1584, ca 1600 a 1609 mají oproti původnímu vydání o 15 bajek více. Nejnovější vydání z 19. století má zachován stejný typ písma (fraktura) a zejména poslední známý tisk bajek obsahuje ilustrace vzniklé v 16. století. Díla *Život a skutkové ...* (1829, 1846, Skalice) mají odlišný titulní dřevorez než ostatní vydání, ty se již v jiném díle nenachází.

U díla *První kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho...* (ca 1600, Olomouc) jsem zjistila, že chybí bajka číslo 23 ve Starých fabulích a k ní ilustrace přiřazená. Jedná se o „O labuti a huse“.¹⁸ V knize *První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho* (1609, Olomouc) chybí text deváté bajky ve Starých fabulích „O lišce, vlku a lvu“.¹⁹ Domnívám se, že text bajek chybí z důvodu cenzury.

¹⁸ Obr. č. 21.

¹⁹ Obr. č. 20.

2 Pout' štočků

2.1 Technika dřevořezu

Z knihovědného hlediska je důležitý rozdílný řez špalíku u mladšího dřevorytu²⁰ a staršího dřevořezu. U mladšího dřevorytu je špalík z kmene stromu řezán napříč a v řezu nejsou vidět letokruhy. Dřevořez je definován historiky umění jako nejstarší grafická technika tisku z výšky, která je známá už ve 2. polovině 14. století v Evropě. Štoček vzniká odřezáním podélně z kmene stromu (jabloň, lípa, hrušeň, třešeň, olše). Kmen těchto stromů je vhodný pro odřezávání netisknoucích částí různými noži, protože je poměrně měkký. Povrch dřevořezového štočku je tvořen kresbou tisku, která se realizuje na hladkou plochu a na tiskovou plochu se nanáší obráceně. Aby se zamezilo ulomení či prasknutí při tisku, je nutné vytvořit hmotnější linii, která by zamezila křehkému dřevěnému reliéfu.²¹ Větší části ploten vznikaly tak, že se po vyřezání sklízily k sobě. Jedním štočkem lze učinit až 15 000 otisků do naprostého vyčerpání štočku. Technika dřevořezu se do 1. čtvrtiny 15. století nezměnila. Nejprve se nabarvila forma, která se otiskla na papír. Poté se na ležící formu přikládala již navlhčený papír, který přijal barvu tlakem ručního nebo později knihtiskařského lisu.²²

Technika dřevořezu se prosadila při výrobě deskotisků.²³ Zejména u iniciál došlo ke zvýšení umělecké a výpovědní hodnoty tím, že přišel nový druh dřevořezu, tj. liniový dřevořez, který se objevuje s rozšiřujícím působením knihtisku. Působí zejména v oblastech ilustrace a knižního dekoru.²⁴ Díky dřevořezu a knihtisku již knižní umění nebylo jen pro bohaté, ale mohl si je dovolit i méně majetný. Knihotisk se stal převratem a zrodem nového úseku vývoje kultury. Během svého vývoje docházelo k pokusům s touto technikou jak obohatit knihu o soutisk šerosvitového dřevořezu, liniového dřevořezu a barevných štočků nebo dřevořez bílé linie. V Českých zemích nové postupy zvítězily jen málokdy nad staršími již zažitými postupy.²⁵

²⁰ Ve starších publikacích se setkáváme s pojmem dřevoryt i tehdy, jedná-li se o dřevořez. Např. MATĚJČEK, Antonín. *Ilustrace*. Praha: Jan Štenc, 1931, s. 99, 197. V kapitolách o ilustraci 15. a 16. století se zde dočteme informace o dřevorytu a v kapitole v knize a časopisu 19. století hovoří o: obnově dřevorytu jako techniky reprodukční, a to na novém základě technickém.

²¹ BALEKA, Jan. *Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika*. Praha: Academia, 1997, s. 87. ISBN 80-200-0609-5.

²² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 220.

²³ Podle Petra Voita výrobci deskotisků (řezáči od pekařských či cukrářských forem) se vydělili ze sortimentu a dřevořez se stal sériovou technikou s komerčním základem. Spolu s touto devoční technikou se produkovaly blokové knihy a hrací karty. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy...*, s. 221. Podle slov Baleky teprve vynález knihtisku, který byl založen na použití volných kovových liter (ne bloková kniha), zajistil řezáčům jejich existenci a specializaci. BALEKA, Jan. *Výtvarné umění...*, s. 87.

²⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy...*, s. 221.

²⁵ V Českých zemích se o dřevořezu bílé linie dozvídáme nejdříve od Mikuláše Konáče z Hodiškova, Jiříka Štyrsy a Tiskárně severinsko-kosořské dynastie.

2.2 Ilustrace

Ilustrace obsahuje výtvarnou složku knihy, jejíž součástí je také dekor, který se nejčastěji vztahuje k obrazovému doprovodu. Obraz dotváří text a pozvedává jej, tj. spojení mezi ilustrací a textem je těsnější než u dekoru. Rozeznáváme dva druhy ilustrací: první je ilustrace nauková, která je známa svou popisností a ztělesňuje předmět v reálném světě. Druhým typem je ilustrace krásné literatury, která odkazuje volně či těsně k něčemu v textu.²⁶ Na výzdobě knihy se většinou podílel tiskař, pouze výjimečně to byla doména autora samotného tisku. Cenzuru nezajímaly ilustrace, pokud se jednalo o tisky neútočné, mravně výchovné a ideologicky nezávadné. Té se předložil ke schválení zejména rukopis daného díla a jeho grafická podoba se většinou vytvářela později. Zájem cenzury mohla vzbudit jednolistová publicistika. V českých zemích neobsahovala ilustrační doprovod.²⁷ Autoři ilustrací se téměř nepodepisovali a řezáči dřevořezových štočků jen zřídka. Často používali monogram a s ním byl do dřevořezu občas vřezán letopočet vzniku. Při druhotném použití štočku se ale letopočet vyhladil.²⁸

2.2.1 Erhard Schön

Erhard Schön (též ES, po 1491–1542) byl známým navrhovatelem předloh pro dřevořezáče, malířem v Norimberku po Sebaldu Behamovi v 2. čtvrtině 16. století a zároveň i samotným řezáčem. Působil koncem Dürerovy éry a začátkem aktivit Virgila Solise a Josta Ammana; zejména se věnoval náboženským tématům (cyklům), jednolistům a novinovým letákům. Patřil mezi žáky Albrechta Dürera a Hanse Springingleeho. Po Dürerově smrti roku 1528 se stal jeho nejvýznamnějším následovníkem. Od roku 1514 tvořil v Norimberku, kde udržoval kontakty s mnoha místními tiskárnami a briefmalery. Umělcovy přímé vazby nelze přímo prokázat s českými zeměmi, avšak dřevořezové štočky, které byly vyrobeny podle jeho předloh v Čechách a na Moravě, ve velké míře kolovaly ještě v baroku i později. Jeho vliv na knihtisk v 1. třetině 16. století a na rozvoj knižní kultury ještě nebyl zcela doceněn. Autorova raná tvorba obsahuje dřevořezy mytologické a historické a neobsahuje naopak satirické alegorie používané reformátory. U Schöna nejsou zaznamenány rytiny.

Schön používal krátké a rychlé tahy jako Dürer a po jeho druhém učiteli měly kresby plnější postavy, které odpovídaly době, totiž hlavy s dlouhými řasami a tělo se svěšenými rameny.

²⁶ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 389–393.

²⁷ BOHATCOVÁ, Mirjam. Knižní dřevořez v Čechách a na Moravě od 70. let 15. století do 1620. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha: Academia: 1989, s. 115.

²⁸ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1989, s. 148.

Schönovy kresby byly jen vzácně studovány, jeho raná díla jsou návrhy pro malé tištěné ilustrované knížky. Ty poukazují na vliv učitele Springinkleeho. Mezi prvotiny, jež můžeme datovat rokem 1515, patří pašijový cyklus. Byl s největší pravděpodobností přenesen v kopiích na Moravu norimberským tiskařem Janem Güntherem. Pět zachovaných dřevořezů bylo otištěno v díle *Dvanáct artikul víry křesťanské ...* (1542, Norimberk): Poslední večere, Bičování, Nesení kříže, Kristus před Anášem a Oplakávání. Všechny tyto zmíněné dřevořezy jsou oboustranné. Kniha byla vydána v Norimberku u Hieronyma Höltzela s hlavním ilustrátorem Hansem Baldungem Grienem. Dřevořezy jsou dosud dobře zachovány. Tiskař Jan Günther je připojil ke katolickým postilám. Jedná se o *Postilu českou, totiž kázání na evangelia, kteráž se v neděli a jiné sváteční dny ... čtou* (1551, Prostějov) od Johanna Hoffmeistera²⁹ a *Postila česká aneb Kázání a výklady na evangelia Tomáše Bavorovského* (1556/7, Olomouc).³⁰ Další díla z mladých let autora byla publikována dohromady s ilustracemi Springinkleeho. Zde můžeme uvést cyklus dřevořezů *Hortulus animae* (1520, Norimberk),³¹ který byl financován Kobergerem a vytištěn u Höltzela.³²

Schön je považován Walterem L. Straussem za autora titulního dřevořezu, který je součástí prvního vydání prozaické satiry *Frantova práva* (1518, Norimberk?).³³ Dalším jemu připisaným dřevořezem, který popsala Hedvika Huchařová, je jednolist Krista a Panny Marie jako *Ecce homo* a *Mater Dolorosa*.³⁴

Z období kolem roku 1520 pochází dřevořez Jana Husa, který se šířil jako jednolistová kopie norimberského tiskaře Hanse Guldenmunda. Tato kopie je pojmenována *Mistr Jan Hus mučedník Boží, který kázal v Čechách s. Čtení*. Schönovy předlohy z let 1527–1528 byly užity v prvním i druhém vydání *Bible české* od Severina (1529, 1537, Praha). Tyto dřevořezové ilustrace se vyznačují monogramem ES, který je doplněn, schematickým vyobrazením nože pod samotnými písmeny. Z tohoto důvodu lze umělci přisoudit také řezačskou práci. Některé další Schönovy štočky obsahuje např. *Bible česká zvaná Norimberská* (1540, Norimberk).³⁵

²⁹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislave. In: *Ars: Časopis Ústavu dejin umenia Slovenskej aka demie vied*. Bratislava: Ústav dejin umenia Slovenskej akademie vied, 1995, 1–3, s. 99.

³⁰ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Jan Günther a tradice moravské ilustrace. In: *Historická Olomouc: sborník Příspěvků 9*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992 (vyd. 1994). s. 15.

³¹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrační dřevořez okruhu Albrechta Dürera ze štočků v Slovenském národním muzeu. In: *Časopis Ústavu teorie a dejin umění československé Akademie věd*. Praha: Československá Akademie věd, 1989. roč. XXXVII, s. 248.

³² VOIT, Petr: Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století. In: *Documenta Pragensia*, 2010, vol. 29, s. 424–425.

³³ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislave ..., s. 113.

³⁴ Srov. KUCHAROVÁ, Hedvika. Zpráva o nálezu českého jednolistu. In: *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové (red. A. Baďurová)*. Praha: 1999, s. 203–212.

³⁵ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Drevorezová knižná ilustrácia okruhu a dielne Albrechta Dürera v knihách

Günther přivezl na Moravu mimo jiné také planetářový cyklus³⁶ ze 30. až 40. let 16. století, který potom doprovodil knihu *Planety, pod kterouž by se člověk narodil* (1558, Olomouc).³⁷ Mezi již zdigitalizované dřevorezy z planetářového cyklu, které se dochovaly do dnešních dnů, můžeme zařadit planetu Slunce se znamením Lva,³⁸ planetu Měsíc se znamením Raka,³⁹ planetu Mars se Štírem a Beranem⁴⁰ nebo planetu Saturn s Kozorožcem a Vodnářem.⁴¹ Po Güntherovi převzal Schönovy štočky jeho nevlastní syn Bedřich Milichtaler a další olomoučtí tiskaři.⁴²

Do období 1530–1542 jsou datovány Schönovy kresby, které se dnes nachází v Národním muzeu v Německu. Schönova christologická sada⁴³ vypracovaná pravděpodobně v letech 1535–1540, zejména pak tři z nich, se opírala o vzor, který byl stanoven Velkými pašijemi Albrechta Dürera z let 1498–1499. Avšak bezprostřední předlohou pro mnohé listy mu byly dřevorezy Lucase Cranacha st., které jsou zrcadlově obrácené. Z původní sady Schönových dřevorezů se zachovaly: Poslední večere,⁴⁴ Kristus před Anášem,⁴⁵ Bičování,⁴⁶ Nesení kříže⁴⁷ a Oplakávání.⁴⁸ V seznamu od Röttingra jsou zapsány ještě dřevorezy Kristus na hoře Olivetské, Zajmutí Krista se svatým Petrem, který je připraven uříznout Malchusovi ucho, Kristus před Herodesem, Korunovace trním, Ecce homo, Pilát, který si umývá ruce, Kristus před Kaifášem a Ukládání do hrobu. Kromě těchto popsaných štoček jsou součástí sady další tři: Ukřižování, Zmrtvýchvstání a Nanebevstoupení.⁴⁹ Všechny štočky jsou typické tím, že mají výrazný nos a tváře. Rozměry štoček se pohybují 70x53x22 mm ± 1 mm.⁵⁰

a tlačiach na Morave a na Slovensku. In: '91–'92: *Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultury na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1993, s. 36–37.

³⁶ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Dřevorezy prostějovské a olomoucké tiskárny Jana Günthera. In: *Od gotiky k renesanci: výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. (katalog výstavy). Olomouc: III.

Olomoucko. Red. Ivo Hlobil, Marek Perůtka, Arnold Paul. Olomouc, Muzeum umění 1999, s. 538.

³⁷ Všechny dřevorezové štočky Planetáře mají rozměry 35x40x22 mm.

³⁸ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 473.

³⁹ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 472.

⁴⁰ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 469.

⁴¹ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 470.

⁴² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 860.

⁴³ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislave ..., s. 113.

⁴⁴ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 616.

⁴⁵ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 618.

⁴⁶ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 619.

⁴⁷ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 240.

⁴⁸ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 291.

⁴⁹ Dřevo christologické sady Schönových štoček je v současné době popraskané a štočky jsou mírně přehnuté k rubu. Z tohoto důvodu je možné při nových kontrolách naměřit až o 2 mm více.

⁵⁰ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislave ..., s. 99.

2.2.2 Niclas Stör (též pseudo Schön, * –1563)

Oproti Schönovi se Störovy dřevořezy vyznačují odlišnými rozměry, jsou menší, zejména biblické cykly. Störova práce je charakteristická obličejí s ostrými rysy, které jsou situovány většinou do profilu a mají špičatou, až téměř groteskně dopředu vysunutou bradu.⁵¹

2.3 Štočky

Z vybavení skalické tiskárny se zachoval soubor dřevořezových štočků jako ilustrační aparát knih, které byly zakoupeny rodinnou tiskárnou Škarniclů ve Skalici a Jozefem Teslíkem. Tyto dřevořezy měly sloužit k modernizaci tiskárny a minimálně 300 z nich patří do nejstaršího období působení knihtiskaře Jana Günthera z let 1544–1567. Samotná Šefčáková píše: „Zdalo sa mi, že najkvalitnejšie a tým aj najvzácnejšie štočky nemajú „ľudový pôvod“ a ani nie sú „hrubými napodobeninami“, ako sa tradovalo, ale že patria priamo do norimberského provenienčného okruhu začiatku 16. storočia.“⁵²

2.3.1 Jan Günther

Jeho štočky jsou nejpočetnější stylově jednotnou ilustrační skupinou, která se zachovala z období 1550–1557 až do počátku 20. století (1924), ilustrovala knížky lidového čtení. Zároveň jsou nejkvalitnější částí souboru štočků. Objednavatelem těchto štočků byl Jan Günther. Tato skupina obsahovala kromě dědictví po Milichtalerovi i známé štočky z postil. Štočky je možno přisoudit dílně, kde pracovali Springinkle a Schön. Günther sám vlastnil asi 500 ilustračních dřevořezů s výslovně světským námětem v evropsky srovnatelné kvalitě. Štočky byly dílem známých grafiků: 24 dřevořezů Erharda Schöna, devět štočků Niclase Störa, jeden od Hanse Baldunga Griena, a dokonce čtyři štočky samotného Albrechta Dürera. Jak již bylo zmíněno, tyto původní štočky získal Günther dědictvím po Linhartovi Milichtalerovi. Vlastní štočky pak použil ve svých tiscích v Norimberku.⁵³

Pozůstalost po Milichtalerovi je starší a některé jeho štočky mají dobrodružný osud. Původními majiteli Milichtaleroových štočků byl Hieronymus Höltzel. Roku 1525 jeho tiskárna zanikla, protože v Německé selské válce byl Höltzel obviněn a vězněn kvůli šíření letáků. Většina tiskařské výbavy byla vydražena na další použití. Jedním z kupujících byl Friedrich Peypus. Po Peypusově smrti předala vdova Markéta vytištěné knihy Jörgovi Fischerovi

⁵¹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Drevorezová knižná ilustrácia okruhu a dielne Albrechta Dürera v knihách a tlačiach na Morave a na Slovensku. In: '91–'92: Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku. Martin: Matica Slovenská, 1993, s. 45.

⁵² ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrovaná kniha – minulosť a súčasnosť. In: *Knižnica*. Martin: Slovenská národná knižnica, roč. 4, č. 11–12, 2003, s. 553.

⁵³ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrační dřevořez okruhu Albrechta Dürera ze štočků v Slovenském národním muzeu ..., s. 241–242.

a tiskárnu Nicolausu Stuchsovi. Dne 4. května 1538 vychází edice českého Nového zákona sestávající z Höltzelových a Peypusových štočků u norimberského tiskaře Linharda Milichtalera. Tito grafici spoluutvářeli prostředí norimberské grafické školy, která byla založena již zmíněným Albrechtem Dürerem.

Günther udržoval kontakty s Norimberkem až do 60. let 16. století a díky tomu získal velmi kvalitní ilustrační soubory k *Ezopovým fabulím a Brantovým rozprávčkám*, Enšpíglovi a historiím, např. k Boccacciovým novelám, Historii o Fortunátovi a Mageloně z Neapolis po roce 1550 (zachovalo se 55 dřevořezů). Tisk některých cenzurně nezávadných ilustrací a jejich frekvence v *Ezopovi* a Enšpíglovi svědčí o tom, že güntherovsko-milichtalerovská tiskárna nezanikla, nýbrž našla pokračovatele v dalších majitelích tiskárny, kterými byli Jiří Handl, Mikuláš Hradecký, František Antonína Hirnle a Josef Antonín Škarnicl.⁵⁴

Tyto štočky tvoří základní výbavu olomouckých tiskáren až do odchodu Josefa Antonína Škarnicla roku 1769 do Skalice na Slovensku. V produkci Františka Xavera, v tiscích jeho syna Jozefa a po roce 1896 v tiscích Jozefa Teslíka a jeho švagra Františka Neumanna se podstatná část štočků objevuje až do 20. let 20. století. V porovnání s mladšími, zejména barokními dřevořezy, se štočky vysoké výtvarné kvality z 16. století zachovaly ve velmi dobrém stavu. K nejvzácnějším dochovaným štočkům 16. století patří čtyři Dürerovy ilustrační dřevořezy ke knize *Salus animae*⁵⁵ z roku 1503 a Baldungův štoček *Tři ozbrojenci před císařem*. Další vzácnou památku z tohoto období tvoří christologický cyklus Erharda Schöna, který se ale doposud ve škarniclovské edici 18. a 19. století nepodařilo identifikovat. Naopak jiné Schönovy dřevořezy, zvláště *Panna Maria Ochránkyně* a *Klečící pár při modlitbě*, sloužily ve skalické tiskárně na výzdobu tisků, zvláště pak titulních listů kramářských písní až do 20. let 20. století.

2.3.2 Jiří Handl

Ve Skalici se na titulní listy s náboženskou tematikou pouťových písní relativně často používalo štočků, které souvisely s aktivitami knihtiskaře posledního desetiletí 16. století Jiřího Handla. Tyto dřevořezy se používaly až do 19. století, a to výlučně v písních a textech vázaných

⁵⁴ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Jan Günther a tradice moravské ilustrace. In: *Historická Olomouc: sborník Příspěvků 9*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992 (vyd. 1994), s. 28.

ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislavě ..., s. 113.

⁵⁵ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Drevorezová knižná ilustrácia okruhu a dielne Albrechta Dürera v knihách a tlačiarňach vydaných na Morave a na Slovensku ..., s. 38.

na katolickou liturgii. Osud těchto ilustrací můžeme charakterizovat metaforicky s odvoláním na zákon, který je platný dodnes „Cui regio – eius religio“.⁵⁶

2.3.3 Škarniclové

Více než 1/3 souboru štočků tvoří neprofesionální dřevorezy z 18. a 19. století, které vznikly jako kopie velmi často frekventovaných a opotřebovaných výjevů a obrázků svatých. Menší část tvoří ilustrace jarmarečních písní a knížek lidového čtení. Po koupi tiskárny v tehdejší Uherské Skalici Josef Antonín Škarnicl postupně přenesl velkou část vybavení z olomoucké tiskárny. Škarniclové vedli tamní oficínu více jak 100 let. Při tisku a výzdobě pouťových tisků, knížek lidového čtení a modlitebních knih přitom využívali nový grafický materiál, ale také renesanční štočky, jejichž historie sahala až k Janu Güntherovi. V této tradici pak pokračovala firma Teslík-Neumann do roku 1924. Od poloviny 19. století byla jazyková a literární úroveň těchto tisků kritizována. Těmto kritikům umělecká hodnota ilustrací zcela unikala, protože se zaměřili na text po stránce jazykové a redakční.⁵⁷

Od roků 1828–1830 se datuje výskyt vícero starých štočků. V té době přebral František Xaver Škarnicl st. tiskárnu po svém otci spolu se zachovaným historickým fondem. Asi 70 norimberských štočků s biblickými tématy (mariánské modlitby) se podařilo přiřadit k Albrechtu Dürerovi, Hansi Baldungu Grienovi, Erhardu Schönovi a Niclasu Störovi a jejich okruhu. Štočky jsou zachovány ve velmi dobrém stavu. Jedinou výjimku tvoří Schönovy dřevorezy „Panna Maria Ochránkyně“ (ca 1517) a „Čtyři evangelisté“ (1538) na jednolistu Duchovní Domovní Požehnání, doplněném ještě ilustracemi až do konce 19. století.

Dřevorezové štočky zobrazující *Ezopovy bajky*, Enšpígla a Historie ilustrovaly skoro všechno, co dílna tiskla během fungování ve Skalici. Škarniclové a Teslík vydali do roku 1898 mnoho knížek Václava Rodomila Krameria. Tato vydání vyšla také v mnohých reedicích.

Od poloviny 19. století Škarniclové tiskli ve skromných materiálních podmínkách v období sílícího tlaku ze strany Maďarů zábavnou prózu, jejíž výzdoba se jiným tiskárnám nemohla rovnat. Žádná z tiskáren, ve které se tisklo slovensky, neobsahovala takový výtvarný materiál jako ve Skalici, který ještě navíc souvisel s obsahem knih. Můžeme tedy uvažovat o tom, že dřevorezy přivezené Janem Güntherem na Moravu a tvořící dědictví Františka Xavera Škarnicla, a jeho synů, jsou základy ilustrované knihy na Slovensku.⁵⁸

⁵⁶ „Čí země, toho víra“.

⁵⁷ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Norimberské ilustrácie zo 16. storočia a ich osud na našom území. In: *Revue Památky a múzeá: revue pre kultúrne dedičstvo*. Bratislava: Slovenské národné múzeum a Pamiatkový úrad SR, 2/1992, s. 21.

⁵⁸ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Jan Günther a tradice moravské ilustrace ..., s. 29.

Dnes je sedm štočků součástí sbírek Záhorského múzea ve Skalici. Zbýlých 914 štočků koupilo Ministerstvo školství a národnej osvety v letech 1924–1935 pro budoucí Slovenské vlastivědné muzeum v Bratislavě od Jozefa Teslíka ze skalické tiskárny, tedy původně škarniclovské tiskárny. Dnes se jedná o Historické múzeum Slovenského národného múzea v Bratislavě, kde byl tento nákup jednou z prvních velkých akvizic. Původně byl soubor ještě větší, neboť ho tvořila, včetně vzácných dřevěných štočků, také průmyslově vyráběná kovová klišé z 18. a 19. století. Většina z nich však byla během bombardování muzea 16. července 1944 roztavena a zničena.

Větší část štočků, které nabídl Jozef Teslík, byly vybaveny vším potřebným k pozdější inventarizaci. Každý dřevořez byl zabalen do papírového obalu a na líci měl vyražen vlastnickou značku. To svědčí o tom, že tiskaři si byli vědomi historické hodnoty svého tiskařského zařízení po předcích a že ho vnímali nejen jako součást vybavení dílny, ale také jako kulturní hodnotu a rodinnou památku.⁵⁹

2.4 Tiskárna v Prostějově a Olomouci

Tiskař, který je spjat s kulturními dějinami na Moravě, zejména s dějinami dvou moravských tiskáren v Prostějově a v Olomouci, se jmenuje Jan Günther (původně Johann, †1567). Poprvé se s ním jako s tiskařem setkáváme v díle *Dvanáct artikul víry křesťanské ...* z roku 1542 v Norimberku. Dílo obsahuje titulní list Erharda Schöna, který byl pro svůj tisk Nového zákona pořízen Linhardem Milichtalerem, (také Milchtaler Linhart, †1540) spolu se 17 ilustracemi Erharda Schöna a dřevořezy Niclase Störa vydané v roce 1538 v Norimberku. Günther zde působil samostatně v letech 1542–1544. V roce 1541 získal norimberské občanství, které bylo nezbytné pro zřízení tiskařské živnosti. Mezi léty 1542–1546 byl evidován jako tiskař v městských „Ämtbüchlein“. Zde se vyučil u knihtiskaře Linharta Milichtalera. Po jeho smrti v roce 1540 se Günther oženil s vdovou Markétou a vyženil syna Bedřicha (původně Friedrich, †1590), který po roce 1544 začal používat příjmení Günther a od roku 1567 Milichtaler.

Do Prostějova odešel Jan Günther s rodinou roku 1544 a od roku 1547 byl evidován jako tiskař v Olomouci. Na Moravu ho přivedly především obchodní zájmy. V Prostějově zakoupil dům v blízkosti židovské školy, později druhou nemovitost naproti kostela. Roku 1549 získal nejstarší známé privilegium císaře Ferdinanda I. na tisk knížek. Vydával knihy převážně nákladem prostějovského purkmistra Matyáše Pražáka. Ze začátku vedl tiskárnu v Prostějově

⁵⁹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kníhtlačiareň v Skalici a jej štočkový fond. In: *Knihy 2000–2001: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2001, s. 56.

i v Olomouci. Prostějovskou dílnu řídil prostřednictvím svého faktora Kašpara Aorga (asi 1500–1559) a olomouckou spravoval osobně v dnešní Ostružnické ulici. Roku 1553 přenesl své vybavení do Olomouce. Jako první přinesl na Moravu nové tiskové písmo frakturu, kterým se již v Norimberku tisklo. Prostějovskou filiálku nadále vedl až do své smrti v roce 1559 Kašpar Aorg.

Aktivita Günthera na Moravě spolu s edičním programem se v mnohém lišila od předchozích tiskařů, kteří byli orientovaní na konfesionálně-polemickou literaturu a na knižní dekor Horního Rýna. Byla to osobnost, jež překonávala představy elitního kroužku vzdělců Somalitas z přelomu 15. a 16. století, pro něž byla kniha přitažlivou magií.

Tiskař Günther se proslavil schopností získávat štočkové vybavení nadprůměrné kvality. Projevil se jako velmi pohotový a podnikavý, ale také jako výtvarně náročný tiskař při získávání pozůstalosti grafika Erharda Schöna, když si vedle christologické sady přivezl štočky k protimorovým letákům, výbavu kalendáře a nějaké jednotlivosti. Vzhled jeho knih ovlivnili norimberští tiskaři: Friedrich Peypus a Hieronymus Höltzel. Güntherův význam spočívá ve schopnosti získat nový i starší špičkový materiál v celých sériích. Mezi významné osobnosti z Janova okruhu patřil Pavel Vorličný (též Aquilinas Hradecký), který působil v Prostějově až do Güntherova odchodu do Olomouce jako korektor a překladatel z němčiny a latiny.⁶⁰

Během svého krátkého působení v Prostějově nechal Jan Günther vytisknout nejstarší česky tištěné Ezopovy bajky *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...*⁶¹ Byly vydány dne 30. prosince 1557 nakladatelem Güntherem († 1567) a tiskařem Kašparem Aorgem (cca 1500–1559) v 4° formátu.⁶²

Po smrti Jana Günthera v roce 1567 spravovala tiskárnu spolu s domem jeho žena Markéta. Bedřich Milichtaler (†1590) získal koupí tiskárnu roku 1568, ale patřila mu jen do roku 1572. Do tohoto roku byly tisky označovány jako tisky Güntherových dědiců, které vznikaly s největší pravděpodobností prací Bedřicha Milichtalera. Ten po otčimově smrti převzal olomouckou tiskárnu a knihkupecký sklad, které si nechal 6. září 1567 potvrdit biskupem Vilémem Prusinovským. Po roce 1580 se stala Milichtalerova tiskárna mandátem Rudolfa II., jedinou oficiálně povolenou tiskárnou na území Moravy. Jelikož Milichtaler

⁶⁰ HYNKOVÁ, Aneta. Pětisté výročí knihtisku v Olomouci. In: *Problematika knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: počátky v dějinách knihtisku: Sborník z 8. odborné konference. Olomouc, 20.–21. října 1999*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a SVK v Olomouci, 1999, s. 131. PUMPRLA, Václav. Vývoj olomouckého knihtisku do roku 1800. In: *Střední Morava: kulturně historická revue*. Roč. 1. Olomouc: Memoria, 1995, s. 63.

⁶¹ Knihopis č. 00069; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 C 20.

⁶² Obr. č. 5.

nechtěl ztratit svůj majetek, přestoupil na katolickou víru, což představovalo tisk z okruhu olomoucké jezuitské akademie.

Během své činnosti se objevil nový prvek v moravském knihtisku, tj. příležitostné humanistické básnictví. K nejcennějším titulům, které nechal vytisknout, patří ty tituly, které obnovil z dřívější produkce po svém předchůdci Janu Güntherovi. Milichtaler v edičním programu vycházel z jeho zkušeností. Jedná se zejména o tisk úspěšných a čtenářsky vděčných titulů. Mezi neznámější díla patřil: *Život a skutkové Aesopa mudrce ...*⁶³ z roku 1567, které je poprvé vydáno v 8° formátu, ale do dnešních dob je neznámým výtiskem. V roce 1579 v Olomouci u Bedřicha Milichtalera byly vydány další Ezopovy bajky s názvem *Ezopa kniha s fabulemi a básněmi, též Staré fabule ...*,⁶⁴ které jsou pouhým torzem. Poslední vydání Ezopových bajek vytištěných v jeho dílně roku 1584 je *První kniha Ezopova ...*⁶⁵

Po smrti Bedřicha pokračovala v následující činnosti vdova Marianna, která se znovu provdala za Martina Titscheineta (Jičínského) a prodala dům Bartoloměji Paprockému z Hlohov. Synu Janovi zůstalo zařízení tiskárny. Před rokem 1603 pracovala tiskárna pod názvem dědicové Milichtalerů. Až se zletilostí syna Jana (†1610) v roce 1603. tou dobou začíná tisknout samostatně. Jeho nástupnictví zvýhodnilo privilegium císaře Rudolfa II. z roku 1604 na tisk katolických knih. Údajně v tiskárně zaměstnával Matouše Václava Březinu.⁶⁶ Jelikož Jan Milichtaler zemřel předčasně, svobodný a bezdětný, a neměl žádné sourozence, tiskárna na nějakou dobu zanikla.

Jan Milichtaler vytiskl během svého působení dva obdobné výtisky Ezopových bajek jako v roce 1584. Prvním z nich byl *První kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho ...*,⁶⁷ která vyšla kolem roku 1600 a druhým vydáním byla *První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho*⁶⁸ z roku 1609. Oba dva výtisky nejsou kompletní.

O Milichtalerových tiscích je možno říci, že obsahují mnohou výzdobu, vysoký počet vytištěných děl a velké tematické bohatství obdobné tiskům Jana Günthera, což ho řadí mezi významné olomoucké tiskaře v 16. století.⁶⁹

⁶³ Knihopis č. 00070.

⁶⁴ Knihopis č. 00071; Regionální muzeum galerie Jičín, sign. S 1.

⁶⁵ Knihopis č. 00072; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 17, obr. č. 6.

⁶⁶ Tiskař v Litomyšli (činný 1634–1650), který se orientoval na drobnou populárně naučnou četbu, kalendáře, kramářské písně a knížky lidového čtení.

⁶⁷ Knihopis č. 00073; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 32.

⁶⁸ Knihopis č. 00074; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 3.

⁶⁹ ŠEFČÁKOVÁ, E.: Dřevořezy prostějovské a olomoucké tiskárny Jana Günthera. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Sv. 3 Olomoucko (ed. I. Hlobil – M. Perůtka). Olomouc 1999, s. 538–539.

Jednalo se o katolickou tiskárnu. Městská rada v Olomouci založila ještě jednu novou tiskárnu protestantskou, jejímž faktorem byl kočující knihtiskař Valentin Klín (též Kheil, Keil, †1595), který odkoupil od poručníků sirotků po Janu Olivetském knihtiskařské vybavení. Jako první na Moravě vydával české noviny. Po jeho smrti odkoupil jeho tiskárnu asi roku 1596 Jiří Handl (též Handelius, snad IGH, IH, †1616) a roku 1612 tiskárnu rozšířil o tiskařské vybavení Jana Milichtalera. Sám byl činný v Olomouci v letech 1597–1616. Během svého života vytiskl velké množství protestantských knih. Po jeho smrti si vdova Barbora vzala roku 1617 za muže Hanuše Jana Heimbleilia. Tímto činem se však dostala do sporu se svými dětmi a otčímem. Až roku 1618 byla tiskárna rozdělena na dvě části, které takto určilo město Olomouc:

1. Knih tiskárna dědiců Handlových

2. Tiskárna Hanuše Jiřího Heimbleilia

První z nich byla v majetku Matěje Handla, který převzal tiskárnu od nevlastního otce roku 1618 a tiskl zde až do roku 1622. V pobělohorském období přestoupil na katolickou víru, přesto poté emigroval. Nevlastní otec vedl tiskárnu do roku 1620, kdy se zanikla. Tiskárnu Handlových převzalo město Olomouc a zajišťovalo její činnost až do roku 1626, kdy byla pod nátlakem kardinála Františka z Dietrichštejnu prodána Mikuláši Hradeckému.

Jediný známý titul Ezopových bajek Jiřího Handla je *Život Ezopa mudrce znamenitého ...*,⁷⁰ který byl vydán roku 1613 v Olomouci v hospodárném osmerkovém formátu.

Mikuláš Hradecký (1562–1652) byl k roku 1626 jediným privilegovaným tiskařem pro Moravu. Z toho plyne, že v jeho tiskárně se nacházelo vybavení předcházejících dílen a že tiskl kromě latinské a německé tvorby také české knihy, které schválila olomoucká univerzita.⁷¹ V roce 1639 byl za své zásluhy o šíření katolického tisku povýšen do šlechtického stavu císařem Ferdinandem II. a začal používat přídomek z Kružnova. Již roku 1627 získal výsadní právo na tisk kalendářů, jelikož se těšil velké důvěře samotného císaře. Toto privilegium bylo posléze prodlouženo jeho dědicům o 50 let a císařem Leopoldem v roce 1671 o další 4 roky. Z tohoto můžeme soudit, že založit samostatnou tiskárnu v Brně nebylo snadné. Přesto moravské stavy chtěly, aby na Moravě tiskla ještě jedna tiskárna. A tak vedle Hradeckého mohl od roku 1630–1634 tisknout Jan Hoffmann. Teprve Anna Kamenická zřídila pobočku pražské tiskárny v Brně, kterou v roce 1688 prodala svému faktorovi Františku Ignáci Sinapimu. Ten zde založil novou knihtiskařskou tradici přerušenu v roce 1499. Město Olomouc tak ztratilo v historii tiskařské tradice roku 1688 výsadní postavení knihtisku na Moravě.

⁷⁰ Knihopis č. 00075; Lobkowiczská knihovna Roudnice nad Labem, sign. II Hf 16/1.

⁷¹ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrační dřevorez okruhu Albrechta Dürera ze štočků ve Slovenském národním muzeu ..., s. 242.

Jedním z dalších vydání bajek bylo *První kniha Ezopova s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...*⁷² z roku 1639 v Olomouci u Mikuláše Hradeckého z Kružnova. Stejně jako předchozí dílo je i toto neúplné.

Po smrti Mikuláše Hradeckého se do vedení tiskárny v Olomouci dostala vdova Dorota Hradecká (1564–1660), která ji vedla prostřednictvím svého faktora Víta Jindřicha Ettela (též Ettelius, Ertel, Ertl, †1668). Ve svých 90 letech se za něj provdala. Sňatkovou politikou se zasloužila o další chod tiskárny. Ten však znamenal pro tiskárnu ztrátu císařských výsad. Ettel získal tiskárnu, která svou historií sahala až k Janu Günterovi. Produkce tiskárny byla ovlivněna zlepšující se koupěschopností obyvatelstva a činností olomoucké univerzity. V edičním programu byly hlavní součástí latinské disertace a historiografické spisy. Ettel vydával také zemské artikule nebo kalendáře krakovských mistrů, protože jeho tiskárna byla jedinou činnou na Moravě.

Dědičkou olomoucké tiskárny se stala druhá manželka Víta J. Ettela Anna Alžběta Ettelová, se kterou se oženil Ettel již v roce 1660 po smrti Doroty. Už na počátku svého působení ustanovila svým pomocníkem a faktorem Jana Josefa Kiliána (†1703). Toho si v roce 1673 vzala a tiskárnu přepsala na něj. Pocházel z rodiny rytců v Augsburgu, v jejichž čele stál Bartholomäus Kilian nejst. Studoval ve Vídni a odtud odešel do Olomouce k Ettelovi. Snažil se obnovit výsady, které byly vydány tiskárně Mikuláše Hradeckého z Kružnova a jeho dědiců, ale bylo to marné. Císař Leopold I. roku 1689 zamítl prodloužení privilegia, protože chtěl napomoci nově vzniklé moravské tiskárně v Brně pod vedením Ignáce Sinapiho. Kilian vlastnil písmolijvecké zařízení, pomocí něhož dokázal vybudovat prosperující tiskárnu. Za jeho činnosti se tiskly latinské univerzitní disertace, sborníky oslavných mariánských kázání a nábožensky výchovná literatura.

Novým vlastníkem tiskárny se stal Kilianův zeť Ignác Rosenburg (†1715), který je známý jako pražský obchodník s uměleckými předměty. V roce 1709 podlehl podnik velkému požáru v Olomouci. Novou tiskárnu otevřel až po dvou letech, kdy se uklidnila morová epidemie, která po požáru vypukla. Mezi tituly, které vydal, můžeme uvést nové vydání požárního či hasebního řádu města Olomouce z roku 1711. Rosenburg umírá na morovou epidemii a oficínu převzala vdova Anna Alžběta Rosenburgová.

Vdova přijala faktora J. V. Schindlera, kterému císař povolil zavedení tiskárny v Opavě, a tak se do čela tiskárny v Olomouci dostal Adam Avinger (1694– ca 1774). Anna Alžběta uzavřela sňatek s faktorem roku 1718. Po pár letech samostatné činnosti došlo v Olomouci

⁷² Knihopis č. 00076; Lyceální knižnice v Bratislavě, správa UK SAV, sign. C.XII.1.1.1.5.

znovu k požáru, který zasáhl jeho dílnu. Poté v roce 1721 musel prodat dům i s tiskárnou městu a vést ji pouze jako faktor, protože měl velké dluhy, které se mu nedařilo platit. Mezi léty 1682–1762 je uveden jako „buchdrucker“. V roce 1718 bylo poprvé uvedeno „Typis Joannis Adami Auinger“, ale již v roce 1725 se objevuje „Typis Olomuncensibus“. Přestože město odkoupilo od Avingera tiskárnu v roce 1724, objevuje se v impresu ještě v roce 1725 „Typis J. A. Auinger“. Poslední zmínky o něm jsou z Lince, kam se odstěhoval a tiskl zde až do roku 1742.⁷³

Městská tiskárna byla provozována městskou radou a správcem se stal Engelmann a měšťanský obchodník J. F. Novák, kterého nahradil J. F. Steckner. V roce 1729 byl v čele tiskárny mědirytec Johann Schindler, jež byl už delší dobu spjat s její činností. V dějinách moravského knihtisku je to nejspíše jeden z mála případů, kdy byla oficína v držení magistrátu města Olomouc. Teprve v roce 1732 došlo k prodeji tiskárny Františku Antonínu Hirnleovi (1697–1758).

F. A. Hirnle přišel do Olomouce kolem roku 1720 jako knihtiskařský tovaryš. Vyučil se v pražské jezuitské tiskárně, odkud odešel, kvůli milostným pletkám, které ho pronásledovaly, až do Olomouce, kde se usadil. V době působení v pražské Tiskárně jezuitské získali jezuité od něho nový ruční knihtiskařský lis.⁷⁴ Roku 1723 se oženil s tamní měšťankou Annou Marií Neunachbarovou. Sňatkem získal dům, a tak mohl být zapsán do městské knihy jako občan. Jeho první žena Anna Marie zemřela a on se oženil znovu s Josefou Terezií Poppovou (1714–1798). Tato žena mu porodila dceru Antonii Terezii (*1730). Stal se faktorem v městské tiskárně, která nesla impresum „Typis Olomuncensibus per Franciscum Antonium Hirnle Factorem“. Roku 1732 koupil dům u kostela sv. Mořice (čp. 498), kde byla již dříve tiskárna Mikuláše Hradeckého a vytrvala zde až do roku 1798, kdy ji nový majitel J. A. Škarniěl přestěhoval do nového domu na Dolním náměstí (čp. 109), který získal koupí od hraběnky Stommové. K vybavení tiskárny patřily převzaté štočky a přibývaly různé druhy antikvy a kurzivy. Zařízení ale bylo nedostačující, a tak roku 1754 bylo nařízeno jeho zlepšení. Tuto proměnu lze sledovat hlavně v oblasti výzdoby tisků, zlepšení úpravy a užití nových druhů písem (řecké, hebrejské). Za jeho působení dochází k rozkvětu tiskárny, ve které se tisklo až do konce 18. století.

Během své tiskařské činnosti Hirnle vydával latinské tisky, např. kázání, oslavné řeči, dizertace, životopisy svatých a modlitby. Již při koupi tiskárny se zavázal k tisku kancelářských

⁷³ Podle Chybova slovníku Českých a slovenských knihtiskařů od nejstarších dob do r. 1860 byl faktorem městské tiskárny v Olomouci v letech 1724–1725, 1727–1730.

⁷⁴ Dnes v Národním technickém muzeu v Praze. Lis je ozdoben erbem tiskařů, monogramem FA HF („František Antonín Hirnle fecit“) a horní příčné břevno zdobí devíza AMDG.

kalendářů a v roce 1749 dostal privilegium od císařovny Marie Terezie na tisk Czadeckého kalendáře a evangelia. V češtině tiskl většinou drobné tisky, mezi kterými byly nejoblíbenější: kramářské písně, knížky lidového čtení a praktická literatura. S rokem 1747 dochází k novému trendu zavádění reálných předmětů na univerzitě. Můžeme se zde setkat s knižními tezemi univerzitních disertací převážně v oborech matematiky či fyziky. V roce 1746 byla založena první učená společnost ve střední Evropě: Societas incognitorum, pro kterou Hirnle tiskl vědecký měsíčník *Monathliche Auszüge alt und neuer Gelehrten Sachen*.

Při výzdobě a úpravě tisků slavnostnějšího charakteru je specifické užití dvou druhů iniciálové abecedy. První obsahoval motivy stylizovaných listů a květin na černém pozadí. Tento typ je znám již z doby Rosenburgovy tiskárny a městské olomoucké tiskárny. Druhý typ je charakteristický náměty stylizovaných rostlin a krajek, který nalezneme u J. A. Avingera a v městské olomoucké tiskárně. Tisky výzdobně chudší jsou zdobeny iniciálami s motivem koše a vázami s květinami. Rokoková výzdoba se u Hirnleho začínala používat mezi léty 1754–1758 spolu s barokními vinětami a vlisy. Na výzdobě tisků kromě domácích mědirytců (Olomouc, Uničov) pracovali také rytci ze zahraničí, zejména z Vídně (Andreas a Josef Schmutzer) a Augsburgu (Bernard Vogl).

Hirnlovův budoucí zeť a majitel tiskárny Josef Antonín Škarnicl (též Schkarnitzl, Skarnicl, 1729–1813) přišel do Olomouce roku 1754, byl zde zaměstnán jako učeň a později jako faktor tiskárny. Hirnle dílnu i s vybavením odkázal své dceři Antonii Terezii, která si vzala za muže člena rodiny moravsko-slovenských knihkupců, tiskařů a nakladatelů.⁷⁵

2.5 Tiskárna ve Skalici a Olomouci

Josef Antonín Škarnicl se vyučil v Jindřichově Hradci, Praze, Bratislavě a Vídni. V Olomouci pracoval v tiskárně jako faktor a roku 1756 se oženil s Antonií, dcerou F. A. Hirnla. Po Hirnlově smrti vedl olomouckou tiskárnu. Velmi ale toužil mít vlastní tiskárnu, proto ji prodal nazpět své tchyni Jozefě Terezii a za peníze, které získal, si začal budovat v tehdejší Uherské Skalici (dnes Skalici) vlastní podnik. Již roku 1759 chtěl založit vlastní podnik v Uherském Hradišti, ale bohužel se to nepodařilo. Proto odešel pracovat do Skalice, kde pracoval jako zaměstnanec bývalé Tiskárny jezuitské. Počátky knihtisku ve Skalici můžeme položit do 17. století, kdy „černé řemeslo“ úzce souviselo s tehdejším školstvím na území města. Pro potřeby skalického jezuitského gymnázia bylo třeba zřídit tiskárnu menšího

⁷⁵ HYNKOVÁ, Aneta. Pětisté výročí knihtisku v Olomouci. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: počátky v dějinách knihtisku: Sborník z 8. odborné konference. Olomouc, 20.–21. října 1999*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a SVK v Olomouci, 1999, s. 134–140.

rozsahu. Pro obsáhlejší tisk sloužila knihtiskárna v Trnavě. Kolem roku 1659 přišli jezuité do Skalice a založili tiskárnu, která byla umístěna v tehdejším Vayovském domě. Vydávali vesměs tisky pro potřeby tamního gymnázia (divadelní texty s náboženskou tematikou, modlitby, liturgické knihy).⁷⁶ Pro jezuitský řád byla knihtiskárna nerentabilní, a proto byla již roku 1760 odkoupena Václavem Šulcem.

O rok později začal budovat vlastní tiskárnu ve Skalici z peněz získaných prodejem olomoucké oficíny. Mezitím dílnu v Olomouci vedla vdova po Hirnleovi ještě dalších 38 let za pomoci faktorů až do své smrti. Posléze se vrátil Škarnicl do Olomouce, kde vedl tiskárnu až do smrti v roce 1813. Tiskárnu ve Skalici přenechal mladšímu synovi Františku Xaverovi st. (1769–1841).⁷⁷ Podle *Chybova slovníku českých a slovenských knihtiskařů od dob nejstarších do roku 1860* se jeho samostatná činnost datuje mezi léty 1799–1828 a v období 1828–1832 se vyskytuje označení „František Xaver Škarnicl a syn“. Tímto synem byl označován Jozef (1804–1877), který převzal po otci vedení podniku v roce 1841. Avšak v letech 1833–1860 jsou impresa označena jako „František Xaver a synové“, protože v podniku pracoval také Jozefův bratr František Xaver ml.⁷⁸ Ten v roce 1860 koupil a obnovil tiskárnu v Trenčíně. Po smrti Jozefa zdědily majetek ve Skalici jeho dcery Mária a Vilma. Provoz tiskárny vedly v letech 1887–1897. Tiskárnu zvládaly pouze s velkými obtížemi, proto ji prodaly i se zařízením jejich bývalému faktoru Jozefu Teslíkovi (1868–1928) a švagrovi Františku Neumannovi. Po Teslíkově smrti vedla tiskárnu vdova Jozefína a mezi léty 1928–1932 pokračoval ve vedení tiskárny syn Gustáv Teslík. Posledním majitelem skalické tiskárny byl Teslíkův švagr František Neumann. Vznik a vývoj tiskáren ve Skalici během staletí nebyl náhodný. Její přínos pro dějiny knihtisku na Slovensku je velmi významný svým obsahem a rozsahem. V současnosti navazuje na bohatou minulost knižní kultury ve Skalici tiskárna Západoslovenské tlačiarne Skalica,⁷⁹ která působí již 350. sezónu a stala se novým majitelem tiskárny po Teslíkovi.⁸⁰

Ediční model skalické tiskárny se orientoval na díla vydávaná ve slovenském jazyce. Nejvíce se tiskly reedice a adaptace drobných tisků, zejména kramářských písní a knížek

⁷⁶ Dnes je část z nich součástí fondu skalické františkánské knihovny v Slovenské národnej knižnici.

⁷⁷ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrační dřevorez okruhu Albrechta Dürera ze štočků ve Slovenském národním muzeu. In: *Časopis Ústavu teorie a dějin umění Československé Akademie věd*. Praha: Československá Akademie věd, 1989. roč. XXXVII, s. 242.

⁷⁸ *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860* [online]. Praha [cit. 2017-04-15]. Dostupný z: <<http://www.clavmon.cz/chyyba/>>.

⁷⁹ *Západoslovenské tlačiarne Skalica* [online]. Skalica: Západoslovenské tlačiarne, ©2017 [cit. 2017-05-15]. Dostupné z: <http://zapadotlac.sk/wp/home-2>

⁸⁰ VALACH, Július. Tlačiarne a ich vplyv na myslenie spoločnosti: Prínos skalických tlačiarň. In: *Kniha 2000–2001: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultury*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 52–53.

lidového čtení, které se prodávaly na trzích a jarmarcích na Moravě a Slovensku. Velmi často se zde objevují štočky, jejichž námět se dědí z generace na generaci a který je stále aktuální. Můžeme tu spatřit edici *Život a skutkové* (1829, 1846, Skalice)⁸¹ a *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa* (1879, Skalica).⁸²

Od roku 1801 přenechal František Antonín olomouckou tiskárnu staršímu synovi Antonínu Alexandru († asi 1814), který zde pracoval do své smrti. František Antonín během působení ve Skalici vybudoval podnik, který se zasloužil o zlepšení vzdělanosti. Tiskárna podnítila literární aktivity v okolí Skalice, ale také v jejím širším okolí na západním Slovensku. V impresech v letech 1803–1815 je označován jako arcibiskupský a městský tiskař. Podle literatury v pozdním věku založil pobočku v Hranicích na Moravě. Činnost této tiskárny se ale zatím nedokázalo prokázat. Po jeho úmrtí se vedoucí role v olomouckém podniku ujal syn Alois (†1848), který provozoval spolu s Františkem Domkem první městský litografický závod v období 1838–1849. Ani za jeho života nejsou doloženy informace o hranické filiálce. Smrtí Aloise Škarnicla se do vedení podniku dostala jeho vdova Amálie. Ta tiskárnu provozovala mezi léty 1848–1850 s označením „Škarniclova tiskárna“. Po dlouhém působení hirneovsko-škarniclovské dynastie v Olomouci byla roku 1851 tiskárna prodána místnímu faktoru Františku Slavíkovi ml. Amálie se ale ještě v témže roce odstěhovala do Hranic na Moravě, kde nadále podnikala v oboru. Škarniclové v Olomouci vydávali především německou a latinskou náboženskou literaturu.⁸³

2.6 Ezopovy bajky

Nejslavnějším autorem bajek je antický vypravěč Ezop, jenž žil jako otrok na ostrově Samos v 6. století př. n. l. V ezopských nebo Ezopových bajkách jsou hlavními postavami zvířata, popřípadě rostliny s personifikovanými vlastnostmi, pomocí kterých poukazují na lidské vlastnosti a charakter. Jedná se o krátká vyprávění s mravním podtextem a charakteristickou didaktikou. Na konci bajky bývá vše shrnuto do několika vět.⁸⁴ Bajky se

⁸¹ Obr. č. 7–8.

⁸² Obr. č. 9.

⁸³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. [1,2], 1966 století a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 2. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2008. sv. 2, s. 859. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica; 2. ISBN 978-80-7277-390-9.

⁸⁴ EZOP, HAVEL, Rudolf, ed. a KRAMERIUS, Václav Rodomil, ed. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bajky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V.R. Krameriusa*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986, s. 211–212.

dlouho přenášely pouze ústním podáním. Vyprávění je psáno jednoduše, svižně, s alegorickým příběhem, který směřuje k ponaučení.

Již antičtí autoři, jako například Herodotos, Aristoteles a Plutarchos, se snažili najít informace o životě Ezopa.⁸⁵ Údajně pocházel z Thrákie od pobřeží Černého moře z města později nazývaného Mesembria, nebo z Frygie z vesničky Amonia. Ve 3. století př. l. ho uvádí básník Kallimachus jako Ezopa ze Sardinie. Později spisovatel Maximus z Tyru jej nazývá mudrcem z Lydie.

Podle Herodota a Aristotela víme, že byl otrokem na ostrově Samos u pána jménem Xanthus a poté pána jménem Iadmon. Podle pramenů byl osvobozen z otroctví poté, co předpověděl válku s Lydií a diplomatickou cestou válce předešel. Po nabytí svobody cestoval po Řecku, Babylonii a Egyptě, kde radil lidem vyprávěním svých bajek a drobných pověstí. Ezop byl tak moudrý, že mu bylo dovoleno účastnit se shromáždění sedmi mudrců.⁸⁶ Jeho jméno je spojováno zejména s básníkem Solónem⁸⁷, kterého potkal již na ostrově Sardinii.⁸⁸

Podle Plutarcha přišel Ezop do Delf kvůli diplomatické misi krále Kroisa z Lydie, kde byl obžalován ze svatokrádeže v Apollonově chrámu. Následně byl odsouzen k smrti shobením ze skály do propasti. Za smrt Ezopa byly Delfy potrestány morem a kněží museli zbudovat vypravěči stélu.⁸⁹

Již od antiky je Ezop zobrazován s ošklivým obličejem a nehezkou postavou. Na ilustracích je vykreslován jako mohutný muž s velkou hlavou, rozpláclým nosem, s šilhajícima očima, hrbem a tmavou pletí. Je nadán chytrostí, uměním vypravěčství a moudrostí, díky nimž se stal velmi významným. Takto je vyobrazován až do 19. století.⁹⁰

Původ bajek můžeme datovat již do 6. st. př. n. l. K jejich prvnímu zapsání došlo až ve 3. století př. n. l. Všechny bajky ze světa zvířat bývají připisovány Ezopovi, i ty později datované. Ve 2. století n. l. zveršoval ony texty Babrios. Do latinských veršů je převedl

⁸⁵ BAHNÍK, Václav. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knižnice nakl. Svoboda, s. 27.

⁸⁶ Představitelé staré řecké životní moudrosti. Jsou pokládáni za tvůrce etických zásad, které byly ve všeobecné vážnosti. Osoby, které jsou uváděny mezi sedm mudrců, nebyl vždy stejný u všech autorů. Číslo sedm je zvoleno pro symboliku „sedm ochranných duchů“. Mezi mudrce můžeme zařadit: Tháles z Miletu, Solón, Bias z Priény, Pittakos z Mytilény. Na dalších místech se střídavě objevují: Anacharsis, Periandros, Ferekydés, Epimenidés.

⁸⁷ Je známým antickým zákonodárcem a básníkem v Athénách.

⁸⁸ EZOP, HAVEL, Rudolf, ed. a KRAMERIUS, Václav Rodomil, ed. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bajky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V.R. Krameriusa*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986, s. 211.

⁸⁹ BORECKÝ, Bořivoj a kol. *Slovník spisovatelů. Řecko: antická, byzantská a novořecká literatura*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1975. Slovníky spisovatelů.s. 84.

⁹⁰ *Ezopa život s fabulemi 1488(?): zlomek nejstarší ilustrované tištěné knihy pražské: výklad k faksimilovanému vydání zlomku Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví*. Praha: Památník národ. písemnictví, 1978. 1 sv. (nestr.)

Phaedrus v 1. polovině n. l. a znovu tak učinil Avianus ve 4. století n. l. Ve středověku byly bajky mnohokrát zpracovány jak formou poezie, tak prózou a vyskytovaly se ve všech známých jazycích.⁹¹

Snahou mé diplomové práce je ukázat historii ilustrace v Ezopových bajkách, a to zejména v tiskárnách v Olomouci a ve Skalici. Během své práce jsem pracovala s výtisky z let 1531, 1556/7, 1584, ca 1600, 1609, 1829, 1846 a 1879. Než se však přesuneme k danému tématu, ráda bych přiblížila, jaké části můžeme nalézt v Ezopových bajkách. Kromě Bajek od Anyana,⁹² Pedra Alphonse,⁹³ Poggia Braccioliniho⁹⁴ a Sebastiana Branta⁹⁵ kniha obsahuje také Předmluvu Romula, Život Ezopa, První až Čtvrtou knihu Ezopovu, Staré fabule, Nové fabule (smyšlené od Remicia a také Ezopovi připsané).

2.6.1 Ezopovy bajky v zahraničí

Od 70. let 15. století se začínají objevovat prvotisky s Ezopovým životem a fabulemi.⁹⁶ Mezi nejstarší neilustrované prvotisky můžeme zařadit milánské dílo z roku 1474 vytištěné v latině a 1478 v řečtině. Dalším samostatným dílem je překlad, který vyšel okolo 1477/78 v Augsburgu a v Anglii ve Westminsteru vyšel roku 1484 překlad od Williama Caxtona. V neposlední řadě vyšel i v Paříži prvotisk roku 1493.⁹⁷

Bajky jako žánr patří dodnes k neilustrovanějším tiskům díky faktu, že obraz věrně doprovází děj textu. Dalším důvodem je, že bajky sloužily jako školní četba, která musela být z didaktických důvodů velmi dobře ilustrována.

Nejstarším ilustrovaným souborem bajek je prvotisk *Der Edelstein* (1461, Bamberg),⁹⁸ jež je doložen jediným exemplářem v knihovně ve Wolfenbüttelu.⁹⁹ Autorem byl dominikánský mnich Ulrich Boner z Bernu žijící v polovině 14. století. Tiskař Albrecht Pfister (ca 1420– před 1466) byl zakladatelem knihtisku v Bamberku, kde pracoval jako tajemník biskupa. Jako první úspěšně zařadil ilustrace do tisku. Dílo *Der Edelstein* je doprovázeno 203 obrysovými dřevořezy od tzv. Mistra Bonerova Edelsteinu, které vznikly nezávisle na rukopisné tradici. Vedle tohoto jedinečného díla existuje další vydání, rovněž unikát, nacházející se v berlínské

⁹¹ *Ezopa život s fabulemi 1488(?) ...* (nestr.).

⁹² Básník a písař.

⁹³ Španělský učenec, filozof a lékař působící v první třetině 12. století.

⁹⁴ Humanistický italský učenec, který zodpovídal za znovu objevení klasických rukopisů.

⁹⁵ Německý spisovatel tvořící latinskou poezii a vydávající spisy italských humanistů.

⁹⁶ BODEMANN, Ursula (ed). *Fabula docet: Illustrierte Fabelbücher aus sechs Jahrhunderten*. Wolfenbüttel, 1983, s. 34.

⁹⁷ GW 335, GW 313 (Milan 1474 lat., 1478 gr.), GW 352 (Augsburg 1477/1478), GW 376 (Westminster 1484) atd. Viz též VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 82.

⁹⁸ Obr. č. 1.

⁹⁹ GW 4839.

Staatsbibliothek.¹⁰⁰ Ono jiné vydání rovněž pořádal Albrecht Pfister a vyznačuje se drobnými změnami.¹⁰¹

Dalším významným dílem knižní ilustrace je latinsko-německá verze *Vita Esopi et fabulae* (ca 1476/77, Ulm)¹⁰² z dílny Johanna Zainera st. († po 1493).¹⁰³ Řemeslu se vyučil ve Štrasburku, odkud odešel do Ulmu, kde začal pracovat v první tiskárně ve městě. V Ulmu se seznámil s tamním lékařem Heinrichem Steinhöwelem (* 1412– † 1482/83), který byl humanistickým překladatelem a korektorem. Ilustrace připravil takzvaný Mistr ulmského Boccaccia. Tento jménem neznámý umělec vytvořil pro dílo 204 dřevořezů s titulní ilustrací, kde se poprvé pokusil vyobrazit postavu Ezopa. Jedná se o muže s hrbem, kolem něhož poskakují předměty z jeho bajek a výjevy ze života.¹⁰⁴

2.6.2 Ezopovy bajky v českých zemích

V českých zemích se objevují Ezopovy bajky již ve středověku. Nejstarším ilustrovaným vydáním Ezopových bajek je prvotisk snad z roku 1488 *Vita et fabulae secundum Henricum Steinhöwel*,¹⁰⁵ který byl vytištěn u Tiskaře Pražské bible v Praze (činný 1488–1515). Vydání je dnes doloženo pouze neoříznutým dvoulistem, který vznikl podle Steinhöwelovy latinské verze pravděpodobně augsburského tisku Antonína Sorga († 1493). Ten byl vytištěn cca roku 1483 a shodují se s ním kopie dřevořezů v českém vydání (obr. č. 3). Zachovaný fragment pochází z Ezopova Života. Tato část vycházela v zahraničí samostatně, nebo byla předřazena před samotnými Bajkami. Korespondence Zdeňka Lva z Rožmitálu podporuje domněnku o jeho širší podobě, když v jednom z dopisů v roce 1523 vzpomíná na tištěné bajky, neboť do roku 1557 žádné jiné tuzemské vydání není známo. Jednalo se nejspíše o již zmiňovaný prvotisk. Ten však nemusel obsahovat standardizovaný počet bajek, protože až 2. vydání z roku 1557 je prohlašováno za „nyní teprvá rozšířen a znovu vopravené i přeložené“.¹⁰⁶ Na fragmentech jsou dva nekolorované dřevořezy v dvojitém rámečku. Jedná se o výjevy: „Ezop nakoupil drůbež a nese ji Xantově ženě“ (nesprávně otočený) a správně otočený „Ezop přináší hostům sedícím u stolu mísu s pokrmem.“ Karel Rafael Ungar (* 1743–† 1807) a Josef Dobrovský (* 1753–† 1829) posunuli datování na období 1487/1488.

¹⁰⁰ GW 4840.

¹⁰¹ BODEMANN, Ursula (ed.). *Fabula docet* ..., s. 108.

¹⁰² Obr. č. 2.

¹⁰³ GW 0035.

¹⁰⁴ BODEMANN, Ursula (ed.). *Fabula docet* ..., s. 110.

¹⁰⁵ Knihopis č. INC015, Strahovský klášter, sign. DO VI 9; obr. č. 3.

¹⁰⁶ VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Vyd. 1. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2015, s. 118. ISBN 978-80-88009-05-4.

Petr Voit předpokládá, že se jedná o prvotinu Tiskaře Pražské bible z důvodu výskytu filigránu na některých arších Bible pražské (1488, Praha). Na mladších prvotiscích se nevyskytuje.¹⁰⁷

Podruhé byl Ezop vydán 30. prosince 1557 v Prostějově u nakladatele Jana Günthera († 1567) a tiskaře Kašpara Aorga (ca 1500–1562). *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...*,¹⁰⁸ ve kterém Jan Günther použil kopie dřevorezů ze Steihöwelova-Brantova exempláře *Esopus Leben und Fabeln* (1531, Freiburg/B).¹⁰⁹ Vydání se nově v literatuře nazývá Prostějovský sborník. V díle jsou zobrazeny kopie ilustrací od Benedikta Knupa. Soubor dřevorezů k tomuto dílu je datován do let 1555–1556. Dodnes se zachovalo z velkého počtu těchto dřevorezů 64 štočků, které ukazují na norimberskou provenienci, neboť je zde zachována stylová příbuznost s tisky Hanse Glasera a Wolfganga Straucha nebo Hanse Weigela.¹¹⁰

Titulní dřevorez českého vydání bajek 1557 zobrazuje stejně jako německé vydání úvodní celostránkový dřevorez, kde je znázorněn Ezop s hrbem a s předměty ze svých bajek. V Prostějovském sborníku nalezneme 127 ilustrací. Jediné dva známé exempláře tohoto vydání vlastní Národní muzeum v Praze, avšak jeden z nich je nekompletní. Neúplnému exempláři chybí titulní list s dřevorezem, předmluva, Život Ezopa, První a Druhá kniha a devět bajek z Třetí knihy Ezopových bajek.¹¹¹

Od roku 1557 Bajky již nikdy nevyšly v kompletním vydání. Vždy se tiskly upravené podle potřeby, avšak přetiskovaly se až do 19. století. Mezi taková vydání patří:

*Život a skutkové Aesopa mudrce ...*¹¹² vydaný v Olomouci u Bedřicha Milichtalera (†1590) roku 1567 je nezvěstným výtiskem, avšak je evidován v cenzurním seznamu Viléma Prusinovského z let 1567–1568.¹¹³ Jedná se o dílo, které se poprvé objevuje na trhu ve formátu 8°. Tento nový formát se začal uplatňovat při vydávání knížek lidového čtení, protože byl úspornější a hospodárnější, co se týká množství použitého materiálu, např. papíru. Od té doby se tisknou Ezopovy bajky v Čechách pouze v tomto formátu. Dříve se používal 4° formát, který

¹⁰⁷ *Ezopa život s fabulemi 1488(?) ...* (nestr.). VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze ...*, s. 117–118.

¹⁰⁸ Knihopis č. 00069; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 C 20; obr. č. 5.

¹⁰⁹ Obr. č. 4.

¹¹⁰ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Norimberské ilustrácie zo 16. storočia a ich osud na našom území. In: *Revue Památky a múzeá: revue pre kulturne dedičstvo*. Bratislava: Slovenské národné muzeum a Pamiatkový úrad SR, 2/1992, s. 20.

¹¹¹ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. Sbírká pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina první, Památky řeči a literatury české; ř. 2, č. 3, s. XIX–XXII.

¹¹² Knihopis č. 00070.

¹¹³ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*, s. XXII. VOIT, Petr. *Příspěvky ke Knihopisu. (5), Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie*. 1. vyd. Praha: SNTL–Nakladatelství technické literatury, 1987. Edice sektoru služeb a speciálních oddělení, s. 83.

byl původně určen pro tisk breviářů a později od 30. let 16. století převládl při výrobě knižních kalendářů a novinových letáků.

*Ezopa kniha s fabulemi a básněmi, tež Staré fabule...*¹¹⁴ byla vydána roku 1579 v Olomouci u tiskaře Bedřicha Milichtalera. Podle Jana Truhláře toto vydání neobsahuje začátek ani konec. Nelze je srovnat s prvním vydáním bajek v Prostějově, ale ani s žádným jiným. V katalogu na místě názvu byl sepsán obsah, který byl pravděpodobně sestaven podle jiného titulu, nejspíše z roku 1639. O jeho existenci nemůže být pochyb, protože sám Dobrovský jej uvádí jako exemplář, který vlastní. Truhlář se domnívá, že se jedná o tutéž knihu, kterou používal Tomsa jako muzejní výtisk. Na hřbetě knihy byl letopočet 1579. To zavadlo příčinu k určení roku vydání.¹¹⁵ Dnes se nachází torzo tohoto tisku v Regionálním muzeu a galerii v Jičíně a v Národní knihovně ČR v Archivu Knihopisu.¹¹⁶

Další vydání z roku 1584 vytištěné v Olomouci Bedřichem Milichtalerem je dílo *První kniha Ezopova ...*,¹¹⁷ která obsahuje Předmluvu Romula, První až Čtvrtou knihu bajek, Staré fabule i s přidávanými 15 dalšími bajkami, Nové fabule, které jsou smyšlené od Remicia, a Bajky od Aniana. Ilustrované jsou zde Čtyři knihy bajek a Staré fabule. Dnes se výtisk nachází v Národním muzeu v Praze, pro které ho získal Václav Hanka v roce 1841, a též v Bibliotece Uniwersytece ve Vratislavi.

Další dva výtisky jsou velmi podobné exempláři z roku 1584. Jedná se o: *První knihu Ezopovu s fabulemi anebo básněmi jeho ...*,¹¹⁸ jež vyšla okolo roku 1600 v Olomouci u Jana Milichtalera (†1610). Dále se zde nachází neilustrované Nové fabule smyšlené od Remicia do čísla 113. Rozložení textu a obrazu i s chybami odpovídá exempláři z roku 1584. Jediný známý titul vlastní Národnímu muzeu v Praze.

*První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho*¹¹⁹ vyšla také u Jana Milichtalera v Olomouci roku 1609. Titul je podobně obrazově i textově rozložen jako výtisk z roku 1584 i 1600. Obsahuje stejné tiskové chyby, neilustrované Nové fabule a explicit,¹²⁰ neboli kolofon s označením místa tisku a tiskaře, jménem autora, názvem díla a datací. Jediný známý exemplář je dnes uchován v Národním muzeu v Praze.¹²¹

¹¹⁴ Knihopis č. 00071; Regionální muzeum galerie Jičín, sign. S 1.

¹¹⁵ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky ...*, s. XXIII.

¹¹⁶ Xerox jičínského exempláře, dnes ztraceno.

¹¹⁷ Knihopis č. 00072; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 17, obr. č. 6.

¹¹⁸ Knihopis č. 00073; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 32.

¹¹⁹ Knihopis č. 00074; Knihovna Národního muzea ČR, sign. 27 F 3.

¹²⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 255–256.

¹²¹ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky ...*, s. XXIV–XXVI.

Jediným známým titulem bajek Jiřího Handla je *Život Ezopa mudrce znamenitého...*¹²² vydaného v Olomouci roku 1613. Obsahuje stejné ilustrace jako dílo z roku 1556/57 pouze s tím rozdílem, že je jeho dílo vytištěno v hospodárnějším formátu 8°. S největší pravděpodobností se jedná o obnovený tisk z roku 1557. Obsahuje stejné dřevořezy, jaké byly užity při tisku prvního vydání v Prostějově roku 1557. Tento výtisk je zachován v Lobkowiczské knihovně na zámku v Nelahozevsi.

*První kniha Ezopova s fabulemi a nebo s básněmi jeho...*¹²³ Mikuláše Hradeckého z Kružnova (1562–1652) byla vydána roku 1639 v Olomouci se 160 nečíslovanými listy na 20 arších. Podle Truhláře je dílo otiskem vydání z roku 1584. Je zde stejný počet dřevořezů a listů. Tento exemplář je ovšem neúplný, chybí mu začátek a konec.¹²⁴

Kromě kompletně ilustrovaných vydání se začala objevovat díla pouze s titulním dřevořezem obsahujícím výjev ze života Ezopa. Jinak se ve sbírce ilustrace nenacházejí. Dochází k tomu z důvodu zjednodušení a zlevnění výroby, aby bylo dílo finančně dostupnější pro větší počet lidí, neboť bez ilustrací je kniha levnější.

Na Moravě byl i nadále knihtisk udržován v jediném místě, v Olomouci, a to pod vedením Jana Milichtalera, Pavla Schramma a Mikuláše Hradeckého z Kružnova. Po Bílé hoře roku 1620 dochází k odchodu inteligence i mnohých čtenářů do zahraničí. Nicméně i přesto vzniká druhé centrum katolického knihtisku v Praze. Nízká koupěschopnost obyvatel se omezuje pouze na čtení a výrobu knížek lidového čtení, mezi které patří např. bajky, které vychází poprvé v Čechách v roce 1696 u tiskaře Antonína Benka († asi 1716, též Benek, Bennek, Benneck). Dílo se nazývá *Život a Skutkové Ezopa, mudrce znamenitého ...*¹²⁵ se 40 listy. Tento výtisk se opírá textově o dílo z roku 1613, ale je částečně pozměněno a doplněno. Dílo se nachází ve Strahovské knihovně. Národní knihovna ČR obsahuje foto strahovského exempláře a mikrofilm.¹²⁶

Vydavatelem díla *Ezopovy básně spolu s jeho Životem ...*¹²⁷ je Česká expedice v Praze u Matěje Václava Krameria v roce 1791. Na titulním listu se nachází dřevořez Ezopa stojícího před Xantem a jeho ženou. Dále obsahuje *Život Ezopa*, jehož základem je Benkovo vydání z roku 1696 a *Ezopovy básně*, pro které je vzorem dílo z roku 1639 z dílny Mikuláše Hradeckého v Olomouci a též i *Staré básně*, jež jsou připisovány Ezopovi. Počet fabulí je zde

¹²² Knihopis č. 00075; Lobkowiczská knihovna Roudnice nad Labem, sign. II Hf 16/1.

¹²³ Knihopis č. 00076; Lyceální knižnica v Bratislavě, správa UK SAV, sign. C.XII.1.1.1.5.

¹²⁴ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky...*, s. XXVII.

¹²⁵ Knihopis č. 00077; Strahovský klášter sign. DR IV 3.

¹²⁶ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. s. XXVIII–XXIX.

¹²⁷ Knihopis č. 00078; Knihovna Národního muzea, sign. 66 D 31 = Obrození 6 B 23.

srovnáván s vydáním z roku 1584, které jich obsahuje celkem 32, ale pět z nich je nesrovnatelných s předlohou. Jsou zde vynechána čísla 14 (O vlku a lišce), 15 (O psovi, vlkovi a skopci), 29 (O synovi a matěři), 30 (O sedlákově a jeho synech), 31 (O sedlákově a mladém býku) a jako náhrada chybějících příběhů jsou zde uvedeny Avianovy Básně. Poslední část tvoří Nové básně od Remicia, smyšlené a také Ezopovi připsané. Odchylky se zde vyskytují pouze v poučeních a v Anianových Básních. Tyto bajky můžeme nalézt např. v Národním muzeu v Praze, ve Strahovském klášteře, Památníku národního písemnictví atd.¹²⁸

V Jindřichově Hradci byl vydán *Život a skutkové Ezopa, mudrce znamenitého ...*¹²⁹ Toto dílo vydal v roce 1790 tiskař Hynek Vojtěch Hilgartner († 1795). Obsahuje titulní dřevorez, na kterém je zobrazen uprostřed stojící Ezop se dvěma sedláky. Jindřichohradecké vydání obsahuje pouze Život Ezopa. Dílo se zachovalo v Národním muzeu v Praze.

Další vydání bajek Ezopa je tisk *Život a skutkové Ezopa, mudrce znamenitého ...*,¹³⁰ jež bylo vytištěno mezi léty 1791–1806 u Ignáce Václava Dekrta v Pardubicích. Obsahuje Život Ezopa. Na titulním listu se nachází titulní dřevorez, který ilustruje Ezopa se dvěma sedláky v krajině stejné jako u vydání v Jindřichově Hradci. Toto dílo je uchováno v muzeu a galerii v Prostějově.

Jedno z dalších vydání je *Života a skutkové Ezopa, mudrce znamenitého ...*¹³¹ Bylo vytištěno v Litomyšli u tiskaře Václava Vojtěcha Turečka roku 1792 ve formátu 16°. Obsahuje 78 stran s titulním dřevorem s motivem muže před domem. Dnes se nachází v Národní knihovně ČR, v Národním muzeu v Praze a ve Strahovském klášteře.

Václav Rodomil Kramerius, syn V. M. Krameria, použil pro další vydání Ezopa stejný titulní dřevorez jako jeho otec roku 1791. Jedná se o Ezopa stojícího před Xantem a jeho ženou. Stejně jako předešlé vydání je i toto neilustrované. Dílo se nazývá *Obnovený Ezop nebo nové Ezopové bájky*. Výtisk vyšel roku 1815 v Praze v nakladatelství Česká expedice. Nalezneme zde Staré básně, které jsou opět přisuzovány Ezopovi, Nové básně od Remicia smyšlené, také Ezopovi připsané a Básně Anianovy.¹³²

Další díla byla vytištěna ve Skalici na Slovensku. Jedná se o *Život a skutkové Ezopa...*, který byl vytištěn roku 1829.¹³³ Obsahuje 80 číslovaných stran. V záhlaví textu se nachází ozdobná mizející linka. V impresu není uveden nakladatel a tiskař. Obsahuje Život Ezopa.¹³⁴

¹²⁸ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky...*, s. XXIX–XXXI.

¹²⁹ Knihopis č. 00913; Knihovna Národního muzea, sign. 54 K 11. 313.

¹³⁰ Knihopis č. 18028; Muzeum a galerie v Prostějově, sign. S 160 neúpl.

¹³¹ Knihopis č. 00914; Národní knihovna, sign. 54 G 655.

¹³² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 83.

¹³³ Obr. č. 7.

¹³⁴ Památník národního písemnictví, sign. L IV F 23.

Výtisk *Život a skutkové Ezopa...* byl tištěn s povolením císařské královské cenzury ve Skalici roku 1846 písmem Františka Xavera Škarnicla a synů.¹³⁵ Dílo obsahuje 80 číslovaných stran. Na titulním listu se nachází dřevořez hrbatého Ezopa před domem s vyobrazením stromu. Tato ilustrace je stejná jako v předchozím vydání z roku 1829 ve Skalici. Exemplář obdobně obsahuje pouze *Život Ezopa*. Další dekorativní prvky v díle jsou ozdobné linky a iniciála.¹³⁶

Jediným ilustrovaným skalickým vydáním je *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa...* Bajky vznikly v roce 1879 písmem dědiců Josefa Škarnicla, se 112 číslovanými stranami.¹³⁷ Jako jediné z 19. století obsahují mnohá vyobrazení z *Života Ezopa* a titulní dřevořez. Na titulním listu se nachází ilustrace z vyprávění o Ezopově životě. Jedná se o dřevořez „Ezop je shozen ze skály“. Stejně vyobrazení můžeme nalézt v samotném textu tohoto výtisku spolu s ostatními ilustracemi. Mnohé z těchto ilustrací jsou opatřeny přejatými štočky z prvního vydání nejstaršího česky tištěného překladu *Ezopa* z roku 1556/57.¹³⁸ Mimo jiné obsahuje čtyři bajky, které nejsou ilustrovány. Jedná se o bajku: Vrána a liška, Hlemýžď a zajíc, Dvě myši, Tesař a Merkur.

2.6.1 Benedikt Knup (Kumpt)

Poprvé se objevují zmínky o Benediktu Knupovi v roce 1520 v radních a soudních záznamech a končí rokem 1527. Knup pocházel z Alsaska z města Mülhausen ležícího poblíž Štrasburku. Roku 1520 se oženil s Mergou Heilmannovou v Basileji, kde byl činný v první čtvrtině 16. století jako malíř a kreslíř, mědirytec i zlatník. Prodal svůj „Haus zur goldenen Rose“ v Basileji Ursu Grafovi st. Roku 1523 byl přijat do cechu „Himmelzunft“ v Basileji a o rok později se stal mistrem. Roku 1525 mu bylo připojeno označení „Winschenk“. Činnost Knupa není přesně známa. Podle Naglera tvořil nákresy ilustrací k dřevořezům pro německé vydání *Ezopových bajek*, jež byly vytištěny ve Freiburgu am Breisgau. Na titulním listu se nachází dřevořez s monogramem „B+K 1531“. Monogram B+K 1531 se objevuje ve třech vydáních z let 1531, 1535 a 1545.¹³⁹ Benedikt Knup čerpal z ilustrovaného pojetí Ulmského *Ezopa* (1476/77, Ulm). Od Knupa pochází 333 ilustrací nacházejících se v textu. Na Moravu si

¹³⁵ Obr. č. 8.

¹³⁶ Národní knihovna ČR, sign. I 69354.

¹³⁷ Obr. č. 9.

¹³⁸ Knihovna Národního muzea, sign. 67 H 288.

¹³⁹ THIEME, Ulrich., BECKER, Felix. *Allgemeines Lexikon der Bindenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig: W. Engelmann, 1907. sv. 21, s. 41–42. NAGLER, Georg Kaspar. *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekanntenen Künstler aller Schulen, welche sich zur Bezeichnung ihrer Werke eines figürlichen Zeichens, der Initialen des Namens der Abkürzung desselben &c. bedient haben*. München: Georg Franz, 1858. I. Band, s. 826. FREUNDE DES KUNSTMUSEUMS BASEL UND DES MUSEUMS FÜR GEGENWARTSKUNST. *Konzip zu Basel: Die Werke des Konrad Witz*. [online] Basel: Freunde des Kunstmuseums [cit. 2017-02-06]. ©2011 Dostupné z: http://freunde-kunstmuseum.ch/images/magazin/Mitgliederzeitschrift_1-11.pdf

Jan Günther s sebou přivezl kopie těchto štočků s vřezanými letopočty 1555 a 1556, které byly vyřezány přímo pro *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...* (1556/57, Prostějov) a užívány postupně v Olomouci 1584, ca 1600, 1609, 1613 a 1639. Naposledy se s těmito štočky setkáváme ve Skalici v roce 1879.¹⁴⁰

2.7 Život Ezopa u Prostějovského sborníku

Oproti německému vydání je český exemplář ilustrován vždy jen částečně: Život Ezopa, První až Čtvrtá kniha a Staré fabule. Naproti tomu freiburské vydání je ilustrováno celé. Bajky Sebastiana Branta nalezneme neilustrované, a to pouze v prvním českém tištěném vydání. Jindy se nenacházejí. Překladačem *Prostějovského sborníku* byl Jan Akron Albín. Jméno Albinus se v zápisech objevuje často, avšak pokud je známo, na překladatele Ezopových bajek se nejvíce hodí jméno Jana Albína z Bělé. Dosáhl bakalářské hodnosti v Praze roku 1548 a živil se jako správce školy u sv. Štěpána na Novém Městě pražském. Jeho překladatelská činnost na bajkách je známa díky překladu Nových fabulí z řečtiny do češtiny. Ty se po Evropě šířily v latině a teprve s jejich tiskem v Basileji se šířily také v řečtině. Teprve poté pokračoval Albín s překladem freiburského vydání, zejména Adelfonsovy fabule. Překlad srovnával s původním řeckým a neopomněl připojit doplňky nebo opravy.¹⁴¹

Jedním ze zjištění bylo, že jednotlivé štočky byly vyřezány Profesionálním řezáčem štočků, který vytvořil jednotlivé dřevořezové ilustrace pro Jana Günthera.¹⁴² Jeho charakteristickým znakem jsou zrcadlově obrácené ilustrace oproti originálu, které jsou většího rozměru než freiburské vydání a jednotlivé postavy jsou méně čitelné než původní vydání ve Freiburgu. Profesionální dřevořezáč byl obratným vynalézavým člověkem, který při bližším pozorování nebyl přesným napodobitelem, ale do svého díla vnesl nový způsob zobrazení Ezopa a jeho bajek. V díle *Esopus Leben und Fabeln* se jednotlivá zobrazení opakují bez proměny, u všech vydání bajek Stephana Grafa, jsou úhledná a výrazná svou obratností rytce.

Nyní v textu následuje tabulka č. 2 s výčtem ilustrací Život Ezopa.

¹⁴⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy ...*, s. 84.

¹⁴¹ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky ...*, s. LIX.

¹⁴² ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Tabulka č. 2: Život Ezopa *

Život Ezopa		Rok vydání		
číslo na CD-ROM ¹⁴³	Název ilustrace	1531	1557	1879
213	Ezop dokazuje pánům, že Agapetus snědl fíky	x	x	x
214	Kněz bohyně Isis prosí za Ezopa	x	x	x
ztracen	Ezop nosí břemeno	x	x	x
ztracen	Rozmluva na náměstí	x	x	
215	Ezop chce odejít od Xanta, proto Xantus močí za chůze	x	x	x
ztracen	Ezop rozmlouvá s Xantem za přítomnosti jeho ženy	x	x	
216	Ezop a Xantus u zahradníka	x	x	x
217	Ezop přináší pět prasečích noh na pohoštění Xantových přátel	x	x	XX
212	Ezop dává výslužku tomu, kdo jeho pánovi nejvíc žící	x	x	x
218	Ezop rozšiřuje zprávu o Xantově svatbě	x	x	x
219	Ezop přináší na stůl jídla z jazyků, nejlepšího a nejhoršího masa na světě	x	x	x
210	Xantova žena umývá sedlákovi nohy	x	x	x
220	Ezop ujišťuje Xanta, že mu s vyčištěním střev nehrozí ztráta rozumu	x	x	x
221	Jak se Xantus vsadil, že vypije moře	x	x	x
222	Namísto vděku a svobody dává Xantus Ezopa zbit	x	x	XX
223	Jak to dopadlo, když Ezop požádal Xantovu ženu, aby pohlídala jídlo před psem	x	x	
224	Ezop nachází na hřbitově zlatý poklad	x	x	x
225	Xantus vsadil Ezopa do klády	x	x	x
226	Orel pouští prsten dolů muži bez úřadu, Ezop předpovídá městu ztrátu svobody	x	x	x
227	Ezop vypráví mužům ze Samu bajku o vlčích, psech a ovcích	x	x	

¹⁴³ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea*

v Bratislave. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

*Roku 1998 byla vydána knižní publikace *Drevené štočky*. Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave. Součástí vydání je obrazový materiál připojený na CD-ROM-u, který jsem použila při vypracování diplomové práce.

Život Ezopa		Rok vydání		
číslo na CD-ROM ¹⁴⁴	Název ilustrace	1531	1557	1879
ztracen	Ezop rozmlouvá s krétským králem	x	x	
ztracen	Ezop předstírající smrt si zvolil svého následovníka jménem Enum	x	x	
228	Ezop radí králi Lycerovi	x	x	x
229	Sebevražda Ezopova adoptivního syna Enuma	x	x	x
230	Ezop staví egyptskému králi Nektanabovi věž, která se nedotýká země ani oblaků pomocí čtyř cvičených orlů	x	x	
231	Král Lyceros a Ezop před sloupem na Ezopovu počest	x	x	x
ztracen	Ezop odveden do vězení	x	x	
ztracen	Ezop utekl do chrámu v Delfách	x	x	
232	Ezopova poprava	x	x	xx

¹⁴⁴ Tamtéž.

První část Ezopových bajek je Život Ezopa, jež jsem zanesla do tabulky č. 1 Život Ezopa. Ilustrovaný Ezopův život můžeme nalézt v původním německém díle *Esopus Leben und Fabeln* (1531, Freiburg/B), odkud byl ilustrační aparát převzat do *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...* (1556/7, Prostějov) a v knize *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa...* (1879, Skalice). Podle tabulky je možné zjistit, že počet ilustrací v Životě Ezopově je totožný s freiburským vydáním a *Prostějovským sborníkem*. Podle mých zjištění je stejný také sled jednotlivých obrázků.

Během 19. století byla ve Skalici vytištěna tři díla. První dvě *Život a skutkové Ezopa ...* (1829, 1846) neobsahují ilustrace, ale pouze titulní dřevořez s ilustrací hrbatého Ezopa stojícího před domem se stromy v pozadí. Na vydání z roku 1829 je titulní strana zdobena linkou. Tato ilustrace je totožná také v následujícím vydání z roku 1846 ve Skalici a neshoduje se se žádným jiným zobrazením Ezopa ve starších výtiscích.

Jediným ilustrovaným Životem Ezopa v 19. století je poslední známé vydání z roku 1879.

Oproti dosud vyšlým bajkám však neobsahuje devět původních dřevořezů. Jedná se o:

štoček zobrazující Rozmluvu na náměstí v přítomnosti Xanta a Ezopa,

obrázek ilustrující Ezopa, jak rozmlouvá s Xantem za přítomnosti jeho ženy,

dřevořez: „Jak to dopadlo, když Ezop požádal Xantovu ženu, aby pohlídala jídlo před psem“ pocházející z roku 1555–1556, ale již v roce 1879 se stejné vyobrazení neobjevilo.

„Ezop vypráví mužům ze Samu bajku o vlčích, psech a ovčích“ vyobrazuje muže, který hlídá ovce spolu se psem na louce,

dřevořez „Ezop rozmlouvá s krétským králem“ zobrazuje dva stojící muže při rozhovoru nedaleko města,

„Ezop předstírající smrt si zvolil svého následovníka jménem Enum“ ilustruje muže vcházejícího do skály,

štoček „Ezop staví egyptskému králi Nektanabovi věž, která se nedotýká země ani oblaků pomocí čtyř cvičených orlů,“ ukazuje dva muže stojící mezi čtyřmi orly,

„Ezop je odveden do vězení“ vyobrazuje Ezopa, kterého odvádějí pryč vojáci,

a obrázek „Ezop utekl do chrámu v Delfách“ zobrazuje, jak je Ezop zajat v chrámu.

Zvláštností vydání z roku 1879 je také to, že některá vyobrazení se zde vyskytují vícekrát. Jako příklad můžeme uvést „Ezop přináší pět prasečích noh na pohoštění Xantových přátel“ na straně 44 a 27 ilustrující Ezopa přinášejícího plnou mísu jídla na stůl. Dalším takovým je „Namísto vděku a svobody dává Xantus Ezopa zbit“, který se vyskytuje na stranách šest a 60. Dřevořez zobrazuje nahého Ezopa před Xantem v zahradě. Poslední vícečetné

vyobrazení zobrazuje Ezopovu popravu. Poprvé na titulním listu a podruhé v samotném textu na závěr na straně 130.

Během studia ilustrací Života Ezopa jsem zjistila, že mnohé z nich nepřežily celá staletí, nebo se krátce po posledním vydání skalických bajek ztratily. Podle CD-ROM¹⁴⁵ je ztraceno sedm štočků, které byly součástí *Prostějovského sborníku*. Po roce 1879 se ztratil dřevořezový štoček „Ezop nosí břemeno“ a před rokem 1879 není známka o těchto štočcích: „Rozmluva na náměstí“, „Ezop rozmlouvá s Xantem za přítomnosti jeho ženy“, „Ezop rozmlouvá s krétským králem“, „Ezop předstírající smrt si zvolil svého následovníka jménem Enum“, „Ezop je odveden do vězení“ a „Ezop utekl do chrámu v Delfách“.

Součástí vydání *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa ...* jsou ilustrace čtyř bajek, které jsou ve starších vydáních Ezopových bajek z let 1557 a 1584. Na straně 76 ve skalickém vydání je zobrazena ilustrace ze Starých fabulí „O kanci, beránku a vlku“ zobrazující vlka nesoucího kance kolem skal, na straně 77 sledujeme ilustraci krahujce, jenž sedí na hnízdě a shlíží na ostatní vybrané ze Třetí knihy Ezopovy „O slavíčkově a krahujci“, součástí strany 98 je ilustrace z První knihy Ezopovy „O myši, žábě, luňáku aneb supu“, která zobrazuje luňáka nebo supu letící nad žábou spolu s myší v pařátech. Poslední vyobrazení bajky na straně 101 pochází z německého vydání Ezopových bajek *Esopus Leben und Fabeln* z roku 1531, kde jej můžeme vidět jako součást Nových fabulí „Der ander Fabel von dem Adler und Hurnüfel“, tj. „O kobylice, zajáci a orlu“, kde je sedící zajíc na poli s kobyolkou a letícím orlem. Jako jediná se nenachází v česky tištěných vydáních bajek z let 1557, 1584, 1600 a 1609.

Tabulka č. 3: Život, skutky netvorného Ezopa ...

Přidávky rok 1879		
Číslo na CD-ROM	Název ilustrace	Jméno grafika
339	Koupel	Grafik z okolí tiskárny Nicolause Knorra
338	Kuchyně	Grafik z okolí tiskárny Nicolause Knorra
274	Vdova po zavražděném zemanovi ukazuje svému příteli truhličku s královskými klenoty	Kopista Hanse Brosamera
305	Slavnostní hostina, na které se servírují ryby	Kopista s výrazným dekorativním programem
296	Fortunatus odmítající peníze kyperského krále na svatbu(?)	Kopista s výrazným dekorativním programem
	Andolsio před anglickým králem	
287	Fortunata odvádějí do vězení	Kopista s výrazným dekorativním programem

¹⁴⁵ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. ...

Během pátrání po ilustracích v Životě Ezopa z roku 1879 jsem zjistila, že součástí vydání jsou také vyobrazení z Historie o Fortunátovi. Podle Evy Šefčákové, která vytvořila seznam štočků, jsou součástí tohoto vydání dřevořez takřčeného Grafika z okolí tiskárny Nicolause Knorra (*1586). Jedná se o zobrazení na straně 33 „Koupel“¹⁴⁶ a 36 „Kuchyně“.¹⁴⁷ Jde o ilustraci muže, který provádí koupel, a člověka, jenž vaří na kamnech jídlo. Vyobrazení na straně 40 přísluší Kopistovi Hanse Brosamera a zobrazuje „Vdovu po zavražděném zemanovi, která ukazuje svému příteli truhličku s královskými poklady“.¹⁴⁸ Jedná se o figurální kompozici k Historiím a kronikám Hanse Brosamera, která vznikla v roce 1557. Rozměry obrázku jsou 120x140 mm. Jedná se o štoček páru v ložnici u postele, který ukazuje truhličku ženy. Posledním dohledaným je Kopista s výrazným dekorativním programem.¹⁴⁹ Jeho ilustrace se nacházejí na straně 47 „Slavnostní hostina, na které servírují ryby“.¹⁵⁰ Jde o figurální kompozici vzniklou v roce 1557 a s rozměry 120x145 mm. Další zobrazení Kopisty s výrazným dekorativním programem nalezneme na straně 82 „Fortunata odvádějí do vězení“ s datací z roku 1557, která je podobně jako u předchozích o figurální kompozici s rozměry 116x146 mm.¹⁵¹ Posledním vyobrazením Kopisty na straně 84 „Fortunatus odmítající peníze kyperského krále na svatbu nebo Andolsio před anglickým králem“ je veduta s figurální kompozicí vzniklá v roce 1557.¹⁵² Rozměr dřevořezu je 120x145 mm. Všechna vyobrazení jsou dnes součástí Galerie umenia Ernesta Zmetáka v Nových Zámkoch.¹⁵³

Jedinou neurčenou ilustrací v souboru Ezopova života z roku 1879 je vyobrazení na straně 72. Podle stylové příslušnosti by se mohlo jednat o Kopistu s výrazným dekorativním programem, protože jsou zde zobrazeny stejným stylem ilustrace jako k Historiím o Fortunátovi. Tento štoček se však nezachoval do dnešních dnů. Na dané straně můžeme vidět Fortunáta, jak předává listinu králi. Stáří lze určit na rok 1557.

2.8 První až Čtvrtá kniha Ezopova ve vydání 1557

První až Čtvrtá kniha (též První až Čtvrtá strana) obsahuje vždy 20 fabulí a každá bajka je ilustrována jedním dřevořezem vztahujícím se k dané bajce. Tento soubor bajek můžeme

¹⁴⁶ Obr. č. 10.

¹⁴⁷ Obr. č. 11.

¹⁴⁸ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 597; obr. č. 12.

¹⁴⁹ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 296, sig. G322, sig. G 293.

¹⁵⁰ Obr. č. 13.

¹⁵¹ Obr. č. 14.

¹⁵² Obr. č. 15.

¹⁵³ Diela. *Web umenia* [online]. Bratislava: SNG, ©2017 [cit. 2017-04-30]. Dostupné z: <http://www.webumenia.sk/katalog>

nalézt v *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ...* z roku 1557, v *První knize Ezopově ...* (1584, Olomouc) a samozřejmě v *Esopus Leben und Fabeln* (1531, Freiburg/B).

2.8.1 První kniha

1. O kohoutovi a perle
2. O vlku a beranovi
3. O myši, žábě a luňáku aneb supu
4. O psu a ovci
5. O psu a kusu masa
6. O lvu, vlku, koze a ovci
7. O zloději a slunci
8. O vlku a jestřábu
9. O dvou psech
10. O muži a hadovi
11. O oslu a lvu
12. O dvou myších
13. O orlu a lišce
14. O orlu, hlemýždi a vráně
15. O havranu, sýru a lišce
16. O lvu, kanci, býku a oslu
17. O oslu a štěněti
18. O lvu a myši
19. O dvou supech
20. O vlaštovce a jiných ptácích

2.8.2 Druhá kniha

1. O žábách
2. O holubu, supu a krahujci
3. O zloději a psu
4. O svini souprasní a vlku
5. O hoře ku porodu pracující
6. O vlku aneb psu a jehněti
7. O starém psu a pánovi jeho
8. O zajících a žabách
9. O vlku a kozlátku

10. O chudém člověku a ještěrci
11. O jelenu, vlku a ovci
12. O člověku lysém a mouše
13. O lišce a čápu
14. O obrazu a vlku
15. O havranu nebo vráně a pávu
16. O mouše a mezku
17. O mouše a mravenci
18. O vlku a lišce
19. O kolčavě a hospodáři
20. O žábě a volu

2.8.3 Třetí kniha

1. O lvu a pastýři
2. O lvu a koni
3. O oslu a frýzu
4. O zvířatech a ptácích
5. O slavíčkovi a krahujci
6. O lišce a vlku
7. O jelenu a ovci
8. bez názvu
9. O ženě a muži jejím zemřelém
10. O frejírce a mládenci
11. O otci a nepodařeném synu
12. O zlém a ještě horším
13. O vlčích, ovcích a psech
14. O muži a sekeře
15. O vlku a psu
16. O rukou, nohou a břichu
17. O opici a lišce
18. O kramáři a oslu
19. O jelenu a volu
20. O lvu a opici

2.8.4 Čtvrtá kniha

1. O lišce a hroznech
2. O kolčavě a myších
3. O vlku, pastýři a myslivci
4. O pávu bohyně řečené Juno a slavičkovi
5. O rysu a sedláku
6. O řezníku a skopcích
7. O ptáčníku a ptácích
8. O člověku pravdomluvném a lháři
9. O koni, jelenu a myslivci
10. O oslu a lvu
11. O supu a jiných ptácích
12. O starém lvu a lišce
13. O nemocném oslu a vlku
14. O jednom velkém kozlu a třech malých
15. O člověku a lvu
16. O bleše a velbloudovi
17. O mravenci a kobylce
18. O meči a poutníkovi
19. O vráně a ovci
20. O jedli a třtině

Po podrobném zhlédnutí všech částí můžeme říci, že všechny použité ilustrace v díle *První kniha Ezopova ...* pocházejí z *Prostějovského sborníku* (1557). Jediným rozdílem mezi těmito dvěma vydáními je, že novější výtisk je vytvořen v hospodárnějším osmerkovém formátu, kdežto v *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho...* je stejně jako její německý originál v kvartovém formátu. Ten dovoluje obtékání textu kolem obrázku. Avšak u *První knihy Ezopovy ...* je vždy nadpis (název bajky) a pod ním zobrazení děje z bajky.

2.9 Staré fabule

Staré fabule v díle *Esopus Leben und Fabeln* a v *Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho...* obsahuje pouze 17 bajek a k nim přiřazené ilustrace, mezi které patří:

1. O lišce, mezku a vlku
2. O kanci, beránku a vlku

3. O lišce a kohoutovi
4. O draku a sedláku
5. O lišce a kočce
6. O vlku a kozlu
7. O vlku a oslu
8. O hadu a sedláku
9. O lišce, vlku a lvu
10. O vlku, kterýž si prdl
11. O závistivém psu
12. O vlku a lačném psu
13. O otci a třech synech
14. O vlku a lišce
15. O psu, vlku a skopci
16. O jednom mužičkovi a lvu
17. O rytíři, jeho pacholku a lišce

Novější vydání z let 1584, ca 1600 a 1609 obsahují navíc dalších 15 dřevořezů a 15 bajek oproti původnímu vydání, tj. dohromady až 32 bajek. Tyto bajky vznikly již pro první vydání Ezopových bajek v roce 1557. Nebyly však použity a poprvé je můžeme zhlédnout v *První knize Ezopově ...* Neshoda v obsahu je vysvětlována tím, že v novém díle bajek bylo oproti původním Starým fabulím (17 čísel) připojeno z dalších částí *Prostějovského sborníku* navíc bajek:

18. O ptáčníku a ptáku
19. O rybáři
20. O člověku rozrážející obraz
21. O dvou psech
22. O hajném a bohu Merkurovi
23. O labuti a huse
24. O kočce a myších
25. O kohoutovi a koroptvi
26. O lékaři a nemocném
27. O vlku a kozlátku
28. O oslu a lví kůži
29. O synu a mateři

30. O sedláku a jeho synech
 31. O sedláku a mladém býku
 32. O pávu a jeřábu

Tabulka č. 4: Přidávky ke Starým fabulím

Nové fabule		Staré fabule	
1531		1584	
Číslo bajky	Název bajky	Číslo bajky	Název bajky
11	Fabel von der Ameise und der Tauben	18.	O ptáčníku a ptáku
7	Fabel von einem Fischer	19.	O rybáři
6	Fabel von einem Man und einem Bild	20.	O člověku rozrážející obraz
5	Fabel von dem Fuchs und Bomberstuden	21.	O dvou psech
13	Fabel von einem Holzhaker	22.	O hajném a bohu Merkurovi
9	Fabel vonden Bawren und Trappen	23.	O labuti a husi
8	Fabel vonden Meisen und Katzen	24.	O kočce a myších
4	Fabel von der Katzen und dem Han	25.	O kohoutovi a koroptvi
15	Fabel voneinem Man und eine Floch	26.	O lékaři a nemocném
10	Faben von dem Knaben der die Schaff weider	27.	O vlku a kúzleti
14	Fabel von dem stlenden tind und seiner Mutter	29.	O synovi a matce
17	Fabel von einem Bawman	30.	O sedlákovu a jeho synech
12	Fabel von der Bynen und dem Got Jupiter		Titulní list

Jako možnou příčinu tohoto rozmnožení lze vidět dřevořezové štočky, které zbyly nakladateli z minulého tisku jako neupotřebené. V tomto exempláři k nim byl vyhledán daný text z bajek, který nebyl dosud opatřený dřevořezy. V tabulce č. 3 je znázorněno využití Nových fabulí k doplnění Starých fabulí. 12 z nich se zde vyskytuje poprvé. Jedná se o dřevořezy k bajkám: „O ptáčníku a ptáku“ – ilustrace muže klečícího v lese před dřevěnou klecí, „O rybáři“ – muž chytající ryby na okraji břehu ryby, „O člověku rozrážející obraz“ člověk, jenž rozbíjí sochu na podstavci, „O dvou psech“ - dva honící se psi po krajině, „O hajném a bohu Merkurovi“ - bůh Merkur sestupující z oblak v přítomnosti hajného a jeho vystrašeného pomocníka, „O labuti a huse“ - muž, jenž dával jíst labutím a husám, a jednu choval v náručí, „O kočce a myších“ - kočky honící myši v domě, „O kohoutovi a koroptvi,“ O kohoutovi, koroptvi a síle kočky, „O lékaři a nemocném“ - o nemocném, jenž čeká na doktora, „O vlku a kúzleti“ - na obrázku je vyobrazen pasáček, který dohlíží na kúzle, jehož odnáší vlk, „O synovi a matce“ - zástup lidí, který vede k šibenici syna, a bajka „O sedlákovu a jeho synech“ - tři sedlákovu synové pracující na jeho pozemcích.

Další tři bajky: číslo 28 „O oslu a lví kůži“, kde lev a osel stojí na vyvýšeném místě a pozorují krajinu pod sebou, 31 „O sedláku a mladém býku“, která ilustruje sedláka, jak oře se svými býky, a 32 „O pávu a jeřábu“, ve které vystupují pávi a jeřáb na louce, se opakují z Knih Ezopových. Jejich opakování bylo provedeno ze Čtvrté knihy desáté fabule („O oslu a lvu“), Třetí knihy jedenácté fabule („O otci a nepodařeném synu“) a Druhé knihy patnácté fabule („O havranu nebo vráně a pávu“).¹⁵⁴

Na titulním listu díla *První kniha Ezopova ...* se nachází již ne samotný hrbatý Ezop spolu s předměty z jeho bajek, jak tomu bylo v *Ezopa mudrce život...*, ale dřevořez, který po srovnání patří do souboru Nových fabulí. Jedná se o bajku o bohu Jupiterovi a včelaři a tato ilustrace se nachází pouze ve vydání z roku 1531.

Další dvě díla obsahují pouze již řečené Staré fabule. Jde o dílo *První kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho...* (ca 1600, Olomouc), které má ilustrované bajky a to od 17. fabule („O rytíři, jeho pacholku a lišce“) až do poslední 32. Během mého porovnávání jsem zjistila, že v textu chybí bajka číslo 23 a dřevořez k ní přiřazený „O labuti a huse“, jenž zobrazuje muže, který dával jíst labutím a husám a jednu labuť choval v náručí. Druhým dílem obsahujícím ilustrované Staré fabule je *První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho...* (1609, Olomouc), které jsou zachovány od čísla šest („O vlkovi a kozlu“, která zobrazuje kozla na skále, jak sleduje šarvátky mezi kozly a vlky) až do poslední 32. bajky, ale je zde již vyobrazen konec páté bajky („O lišce a kočce“, ve které dřevořez znázorňuje honitbu lišek za kočkou), protože začátek schází. V díle chybí text deváté bajky „O lišce, vlku a lvu“ a její ilustrace zobrazující lva u skály hovořícího spolu s vlkem a liškou.

2.10 Dřevořezy v jednotlivých dílech

Ve *Sborníku prostějovském* se nachází 127 dřevořezů, tj. na bajky je započteno 97 ilustrací a zbývajících 30 i s titulním listem připadá na *Život Ezopův. První kniha Ezopova ...* (1584, Olomouc) neobsahuje *Život Ezopa*, a tedy je zde 113 ilustrací. Je to o 16 více z důvodu navýšení počtu Starých fabulí číslo 18–32 a titulní list. Na některých ilustracích jsou vyryty letopočty jejich vyrobění. Jedná se o roky 1555 a 1556, odtud je možné vidět, že štočky putovaly po staletí a tisklo se jimi i na konci 19. století. Celkově je v textu možno najít dvakrát letopočet 1555 a dvakrát letopočet 1556. Ve Starých fabulích na štočku k 25. bajce „O kohoutovi a koroptvi“ je vpravo nahoře na seníku vyryt letopočet 1555.¹⁵⁵ Ilustrace

¹⁵⁴ ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. Sbírká pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina první, Památky řeči a literatury české; ř. 2, č. 3, s. XXV–XXVI.

¹⁵⁵ Obr. č. 16.

zobrazuje kohouta a koroptev přetahující se s kočkou na dvorku. Z tohoto můžeme zjistit, že štočky byly již vytvořené pro původní *Ezopa mudrce Život ...*, avšak nebyly upotřebeny a došlo na ně později. Důvod, proč se jimi netisklo již v Prostějovském sborníku, nalezneme až po porovnání s německou předlohou. Tiskař Jan Günther nechal vyhotovit v letech 1555–1556 podle německého vzoru ilustrace k textu. Profesionální řezáč štočků, který se řídil německým originálem, vyhotovil titulní list, 29 vyobrazení k Životu Ezopovu, 80 ke Knihám Ezopovým, 17 ke Starým fabulím a 17 k Novým fabulím. Více dřevořezů se nevyrobilo z důvodu velkých finančních nákladů. Při samotném tisku se však zjistilo, že ilustrace, které byly vyhotoveny pro Nové fabule, nelze využít, protože se od německého způsobu plně lišily (textem). Proto bylo těchto 17 štočků prozatím odloženo a plně využito poprvé až při tisku v roce 1584. Použití obrázků a obsah jednotlivých bajek se alespoň částečně musel srovnávat. Z tohoto důvodu byly rozšířeny Staré fabule, které přibraly bajky odjinud, ale číslování šlo nepřetržitě za sebou.¹⁵⁶ Dalším vyrytým letopočtem je rok 1555 na štočku sedmé bajky Čtvrté knihy „O ptáčnicku a ptácích“,¹⁵⁷ který je pověšen na větvi vpravo nahoře. Ilustrace zobrazuje muže s ptáky v lese. Rok 1556 je vyryt na ilustraci k 13. bajce Čtvrté knihy „O nemocném oslu a vlku“¹⁵⁸ vyobrazující ležícího osla a na něm stojícího vlka vpravo dole. Poslední letopočet vyobrazený v bajkách se nachází v 16. bajce Čtvrté knihy „O bleše a velbloudovi“¹⁵⁹ ilustrující koně, jak šlape na blechu. Vyrytý rok 1556 můžeme vidět vlevo dole.

Se stářím a neustálým opakováním štočků dochází k úbytku reliéfu v ilustracích, zejména pak v rámečcích se objevuje světlejší (vybledlejší) odstín části štočku. Pouze v knize z roku 1556/57 je opravena dvojstrana ilustrací s bajkami „O zajících a žabách“,¹⁶⁰ jež charakterizuje muže honícího se za zajíci, a „O vlku a kozlátku“¹⁶¹ zobrazující vlka před seníkem ve Druhé knize.

2.11 Rozměry dřevořezů

Štočky jsou 200–240 mm hrubé nejčastěji obdélníkového tvaru. Sada dřevořezů od profesionálního řezače štočků z okolí tiskárny Hanse Glasera, Wolfganga Straucha nebo Hanse Weigela k *Ezopa mudrce život a nebo s básněmi jeho ...* (1556/7, Prostějov) má obvyklé velikosti 47x74x22 mm nebo 48x74x21 mm. Mohou se objevit i rozměry 49x72x18,8 mm.

¹⁵⁶Tamtéž, s. LVIII–LIX.

¹⁵⁷Obr. č. 17.

¹⁵⁸Obr. č. 18.

¹⁵⁹Obr. č. 19.

¹⁶⁰Obr. č. 22.

¹⁶¹Obr. č. 23.

2.12 Neilustrovaná část bajek

Jako jediné jsou *Esopus Leben und Fabeln* (1531, Freiburg/B) ilustrovány jako celé kompletní dílo i s Novými fabulemi, Fabule Anyanovy, Fabule Adelffonsa, Poggiovy fabule a také Fabule Sebastiana Branta. Český tištěný vydání jsou ilustrována pouze po Staré fabule včetně.

Prostějovský sborník obsahuje neilustrované Nové fabule Remiciovy také Ezopovi připisované (cxlvij, bajka „Komár a lev“, Fabule Anyanovy (xxvij, „O vlku a kozlátku“), Fabule Adelffonsa (xvi, „O ženě a jejím muži ležícím na podlaze, kde holubi bývají“), Poggiovy fabule („O lišce, kohoutu a slepici“, xxiiiij) a Fabule Sebastiana Branta. *První kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho ...* obsahuje Nové fabule („O lišce kteráž měla dřevo“, cxij). *První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho...* (1609, Olomouc) pokračuje neilustrovanými Novými fabulemi („Komár a lev“, crrvij), fabule Anyanovy („O opici a dvou dvojčatech“, xvii).

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zmapovat pohyb dřevorezových štočků, které během 20. let 16. století vytvořil známý grafik Erhard Schön a které byly ve 40. letech 16. století Janem Günterem odvezeny z Norimberku na Moravu a později do Skalice. Štočky byly používány až do konce 19. století.

V první části diplomové práce sumarizují charakteristiku zábavné prózy. Zabývám se historií jejího vývoje od konce 15. století do 19. století.

Terminologicky se jako první o četbu zábavné prózy zajímal Jan Máchal, který přinesl do odborné literatury termín knížky lidového čtení překladem z německého slova „Volksbuch“. Z dostupných informací jsem v diplomové práci doplnila kapitolu o vysvětlení užšího a širšího pojetí knížek lidového čtení. Užší význam je charakterizován kronikami a historiemi a rozvíjel se v období mezi 15. a 19. stoletím. Širší pojetí knížek lidového čtení je charakterizováno nenáročností textu a tím i nenáročností čtenářů. Větší poptávka po těchto knížkách vedla ke zlevnění jednotlivých výtisků a také k maximálnímu zjednodušení výroby. Knížky se vyznačovaly nízkou pořizovací cenou a častým opakováním námětů na titulním dřevorezu.

Druhá část diplomové práce je věnována pouti štočků od 16. století do konce 19. století s preferencí dřevorezu v Ezopových bajkách.¹⁶² Na začátku druhé kapitoly představuji techniku dřevorezu, tato bývá často zaměňována s mladším dřevorytem. Kapitola 2.2 je věnována ilustraci. Ilustrace můžeme obdivovat v mnoha tiscích Erharda Schöna a Niclase Störa (podkapitola 2.2.1–2.2.2). Pak následuje kapitola 2.3. Tato část práce představuje štočky, které byly součástí tiskárny v Prostějově, Olomouci a Skalici (podkapitola 2.3.1–2.3.3). Tento zajímavý soubor dřevorezových štočků obsahuje díla různé kvality od začátku 16. století až do konce 19. století. Štočky získalo do své sbírky Slovenské národné múzeum v Bratislavě, kde je většina štočků uchována dodnes. Prodej štočků se uskutečnil ve dvou etapách, ve kterých bylo prodáno celkem 914 kusů. Štočky zakoupilo Ministerstvo školství a národnej osvety od Jozefa Teslíka v letech 1924–1935, který v té době modernizoval svůj tiskařský závod ve Skalici, pro budoucí Slovenské vlastivědné muzeum v Bratislavě. O zpracování souboru dřevorezů se zasloužili Ján Hoffmann a Štefan Sommer. Štefan Sommer se úspěšně pokusil o chronologické roztřídění fondu. Dnes je sedm ks dřevorezových štočků součástí sbírek Záhorského múzea ve Skalici a druhá část štočků, cca 300 ks dřevorezových štočků, je součástí Slovenského národného múzea v Bratislavě.

¹⁶² Především se jednalo o tisky Esopus Leben und Fabeln, Ezopa Mudrce život a nebo s Basněmi jeho ... (Prostějovský sborník), První kniha Ezopova ..., První Kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho, První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho, Život a skutkové Ezopa ..., Život, Skutky a řeči netvorného Ezopa...

Původní soubor tvořily, včetně vzácných dřevěných štočků, také průmyslově vyráběná kovová kliše z 18. a 19. století. Většina z nich však po dobu bombardování muzea 16. července 1944 byla roztavena a zničena.¹⁶³ Štočkový fond, zejména ta jeho část, která se vztahuje k 16. století, je považován za výjimečné bohatství také pro svou dlouhotrvající životnost až do začátku 20. století.

V kapitole 2.4 věnuji pozornost tiskařům působícím v Prostějově a Olomouci. Nejvýznamnějším z nich je již zmiňovaný Jan Günther, který přišel z Norimberku na Moravu a přinesl s sebou soubor dřevořezových štočků.

Tiskárna Jana Günthera byla významným přínosem pro moravský knihtisk. Jedním z důvodů jeho významnosti bylo přinesení ilustračního materiálu v celých sériích a ne jen po jednotlivých kusech.

V navazujících kapitolách 2.5–2.6 charakterizují knihtisk v Prostějově, Olomouci a Skalici. Zároveň sledují rodové vazby mezi tiskaři. V Prostějově je právem význačnou osobností knihtisku Jan Günther, který měl později také závod v Olomouci. Mezi významné knihtiskařské rody v Olomouci patřili Hirnleovi nebo také Škarniclovi, kteří sídlo tiskárny i s vybavením přenesli do Skalice na Slovensku. Tito tiskaři ve Skalici jsou považováni za zakladatele ilustrace na Slovensku, neboť žádná jiná tiskárna na dnešním území Slovenska neměla takové množství výtvarného materiálu, které by se shodovalo s obsahem knih.

Kapitola 2.6 představuje souhrn tištěných Ezopových bajek od *Der Edelstein*, které jsou doprovázeny dřevořezy od Mistra Bonerova Edelsteinu. Souhrn bajek je seřazen od první tištěné Ezopovy bajky na území Čech od tiskaře Pražské bible. Dále již pokračují česky tištěné Ezopovy bajky, kterým vévodí *Ezopa mudrce život a nebo s básněmi jeho ...* (1557, Prostějov).

Od kapitoly 2.6 až 2.12 se zabývám průzkumem ilustrace Ezopových bajek. Zjistila jsem, že autorem sady k *Ezopa mudrce život a nebo s básněmi jeho ...* je profesionální řezač štočků, který vytvořil jednotlivé dřevořezové ilustrace pro Jana Günthera. Jeho charakteristickým znakem jsou zrcadlově obrácené ilustrace k originálu, které jsou většího rozměru než freiburské vydání. Dále jednotlivé postavy jsou méně čitelné než původní vydání ve Freiburgu/B. Profesionální dřevořezáč byl obratným a vynalézavým člověkem, který při bližším pozorování nebyl přesným napodobitelem, ale do svého díla vnesl nový způsob zobrazení.

Pro získání dalších informací jsem porovnávala jednotlivé ilustrace vyobrazené v textu bajek. Došla jsem k závěru, že kniha *Ezopa mudrce život a nebo s básněmi jeho ...* (1556/7,

¹⁶³ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kníhtlačiareň v Skalici a jej štočkový fond. In: *Kniha 2000–2001: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, s. 56.

Prostějov) je nejvíce podobná svému původnímu dílu *Esopus Leben und Fabeln* (1531, Freiburg/B). Jedinou výjimku tvoří neilustrovaný aparát od Nových fabulí do konce knihy u českého vydání. Dílo *Skutky a řeči netvorného Ezopa...* (1879, Skalice) jsem porovnávala s *Prostějovským sborníkem*, tj. Životem Ezopovým. S přihlédnutím k dané části Ezopových bajek, jsem zjistila, že devět dřevorezů není součástí novějšího vydání z roku 1879.¹⁶⁴ Další dvě díla *Život a skutkové Ezopa ...* (1829, 1846, Skalice) jsem našla při mapování všech vydání Ezopových bajek v *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky* a dospěla jsem k tomu, že zde nejsou zapsána všechna díla. Při podrobném vyhledání jsem našla zbývající tisky v RetriS.¹⁶⁵ Tato vydání neobsahují ilustrace, ale pouze titulní list s hrbatým Ezopem stojícím před domem. Tento dřevorez se jinde nenachází.

Podle CD-ROM¹⁶⁶ je ztraceno sedm štočků, které byly součástí *Prostějovského sborníku*. Před rokem 1879 se ztratilo šest štočků a po roce 1879 se ztratil jeden dřevorez. Součástí vydání *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa ...* jsou ilustrace čtyř bajek, které jsou ve starších vydáních Ezopových bajek z let 1557 a 1584.¹⁶⁷

Během pátrání po ilustracích v díle *Život, skutky a řeči netvorného Ezopa ...* jsem zjistila, že součástí vydání jsou také vyobrazení z Historie o Fortunátovi. Podle Evy Šefčákové, která vytvořila seznam štočků, jsou součástí tohoto vydání dřevorezy Grafika z okolí tiskárny Niclausa Knorra (*1586).¹⁶⁸ Vyobrazení příslušící Kopistovi Hanse Brosamera.¹⁶⁹ Posledním

¹⁶⁴ Jedná se o: Rozmluvu na náměstí v přítomnosti Xanta a Ezopa; Ezopa, jak rozmlouvá s Xantem za přítomnosti ženy; „Jak to dopadlo, když Ezop požádal Xantovu ženu, aby pohlídala jídlo před psem“; „Ezop předstírající smrt si zvolil svého následovníka jménem Enum“; „Ezop staví egyptskému králi Nektanabovi věž, která se nedotýká země ani oblaků pomocí čtyř cvičených orlů“; „Ezop je odveden do vězení“ a „Ezop utekl do chrámu v Delfách“. Zvláštností tohoto vydání je také to, že některá vyobrazení se zde vyskytují vícekrát. Jako příklad můžeme uvést „Ezop přináší pět prasečích noh na pohoštění Xantových přátel“, „Namísto vděku a svobody dává Xantus Ezopa zbit“. Poslední vícečetní vyobrazení zobrazuje Ezopovu popravu.

¹⁶⁵ Obsahuje naskenované katalogy Národní knihovny ČR a katalogy knihoven naskenované v rámci projektu VISK 5. *RetriS* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2017 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z: <https://retris.nkp.cz/Catalog?sigla=ABA001>

¹⁶⁶ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

¹⁶⁷ „O kanci, beránku a vlku“, „O slavičkovi a krahujci“ a „O myši, žábě, luňáku aneb supu“. Poslední vyobrazení bajky pochází z *Esopus Leben und Fabeln*, kde jej můžeme vidět jako součást Nových fabulí „Der ander Fabel von dem Adler und Hurnüfel“, tj. „O kobylce, zajíci a orlu“. Jako jediná se tato nenachází v česky tištěných vydáních bajek z let 1557, 1584, ca 1600 a 1609.

¹⁶⁸ Jedná o zobrazení „Koupel“ a „Kuchyně“.

¹⁶⁹ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 597. „Vdova po zavražděném zemanovi, kterak ukazuje svému příteli truhličku s královskými poklady“.

dohledaným štočkem je Kopista s výrazným dekorativním programem¹⁷⁰. Všechna vyobrazení jsou dnes součástí Galerie umenia Ernesta Zmetáka v Nových Zámkoch.¹⁷¹

Jedinou neurčenou ilustrací v souboru Ezopova života z roku 1879 je vyobrazení na straně 72. Podle stylové příslušnosti by se mohlo jednat o Kopistu s výrazným dekorativním programem, protože jsou zde zobrazeny stejným stylem ilustrace jako k Historiím o Fortunátovi. Tento štoček se však nezachoval do dnešních dnů.

Další významné změny ve zmapování štočků jsem našla v části Staré fabule, které obsahují 17 bajek. Avšak po prohlédnutí všech vydání jsem zjistila, že bajky od roku 1584 se rozmnožily o dalších 15 bajek a obsahují celkový počet 32. Příčinou tohoto rozmnožení byly dřevořezové štočky, které zbyly nakladateli z minulého tisku jako neupotřebené. V tomto exempláři k nim byl vyhledán daný text z bajek, který nebyl dosud opatřený dřevořezou. Dvanáct bajek se zde vyskytuje poprvé. Další tři bajky se opakují z Knih Ezopových. Jejich opakování bylo provedeno ze Čtvrté knihy desáté fabule („O oslu a lvu“), Třetí knihy jedenácté fabule („O otci a nepodařeném synu“) a Druhé knihy patnácté fabule („O havranu nebo vráně a pávu“).¹⁷²

Na titulním listu díla *První kniha Ezopova ...* se nachází již ne samotný hrbatý Ezop spolu s předměty z jeho bajek, jak tomu bylo v *Ezopa mudrce život...*, ale dřevořez, který po srovnání patří do souboru Nových fabulí. Jedná se o bajku o bohu Jupiterovi a včelaři a tato ilustrace se nachází pouze ve vydání z roku 1531.

Další dvě díla obsahují pouze již zmíněné Staré fabule. Jedná se o dílo *První kniha Ezopova s fabulemi anebo básněmi jeho...* (ca 1600, Olomouc), u které jsem zjistila během porovnávání, že v textu chybí bajka číslo 23 a ilustrace k ní přiřazená „O labuti a huse“. Druhým dílem obsahujícím ilustrované pouze Staré fabule je *První kniha Ezopova s fabulemi anebo s básněmi jeho* (1609, Olomouc) v němž chybí text 9. bajky „O lišce, vlku a lvu“.

Součástí diplomové práce je obrazová příloha. Obrázky jsem pořídila nafocení většiny tisků v rámci návštěv knihoven.¹⁷³

¹⁷⁰ Galerie umenia Ernesta Zmetáka, sig. G 296, sig. G 322, sig. G 293. „Slavnostní hostina, na které se servírují ryby“, „Fortunata odvádějí do vězení“, „Fortunatus odmítající peníze kyperského krále na svatbu nebo Andolsio před anglickým králem“.

¹⁷¹ *Web umenia: Diela* [online]. Bratislava: SNG, ©2017 [cit. 2017-04-30]. Dostupné z: <http://www.webumenia.sk/katalog>

¹⁷² ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. Sbírká pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina první, Památky řeči a literatury české; ř. 2, č. 3, s. XXV–XXVI.

¹⁷³ Za zapůjčení starých tisků děkuji: Knihovně Národního muzea v Praze, Národní knihovně ČR a Památníku národního písemnictví.

Závěrem bych chtěla zmínit, že každý dřevořez měl vyraženu vlastnickou značku. Svědčí to o tom, že tiskaři si byli vědomi historické hodnoty svého tiskařského zařízení po předcích a že toto zařízení včetně štočků vnímali nejen jako součást vybavení dílny, ale také jako duchovní hodnotu a rodinnou památku předávanou z generace na generaci.¹⁷⁴

Téma diplomové práce jsem během své práce zúžila na světské štočky Ezopových bajek, tudíž k žádné proměně výpovědi z náboženské na světskou proměnu nedošlo, avšak mohu připustit, že u některých náboženských obrazů tomu tak mohlo být.

¹⁷⁴ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kníhtlačiareň v Skalici a jej štočkový fond. In: *Knihá 2000–2001: Zborník o problémoch a dějinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, s. 56.

Seznam literatury

- ALBÍN VRCHBĚLSKÝ, Jan Akron a TRUHLÁŘ, Antonín, ed. *Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. Sbírká pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina první, Památky řeči a literatury české; ř. 2, č. 3.
- BAHNÍK, Václav. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knižnice nakl. Svoboda.
- BALEKA, Jan. *Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0609-5.
- BODEMANN, Ursula (ed). *Fabula docet: Illustrierte Fabelbücher aus sechs Jahrhunderten*. Wolfenbüttel, 1983.
- BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1989.
- BOHATCOVÁ, Mirjam. Knižní dřevorez v Čechách a na Moravě od 70. let 15. století do 1620. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha: Academia: 1989. s. 107–116.
- BORECKÝ, Bořivoj a kol. *Slovník spisovatelů. Řecko: antická, byzantská a novořecká literatura*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1975. Slovníky spisovatelů.
- EZOP, HAVEL, Rudolf, ed. a KRAMERIUS, Václav Rodomil, ed. *Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bájky: podle rozličných básnířů sebrané a vypracované, poprvé vydané prací V.R. Krameriusa*. Překlad Václav Rodomil Kramerius. 1. vyd. Praha: Odeon, 1986.
- Ezopa život s fabulemi 1488(?): zlomek nejstarší ilustrované tištěné knihy pražské výklad k faksimilovanému vydání zlomku Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví*. Praha: Památník národ. písemnictví, 1978. 1 sv.
- GRUND, Antnín (ed.). *Kratochvilné rozprávky renesanční: výběr facetií 16. stol.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1952. Národní klenotnice; sv. 55.
- HON, Jan. Když dva mluví o tomtěž: knížky lidového čtení, prozaický román a místo fikčního vyprávění v české literatuře raného novověku. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philologica 3 (Slavica Pragensia 42)*. Praha: Karolinum, 3/2014. s. 119–131.
- HYNKOVÁ, Aneta. Pětisté výročí knihtisku v Olomouci. In: *Problematika knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: počátky v dějinách knihtisku: Sborník z 8. odborné konference. Olomouc, 20.–21. října 1999*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a SVK v Olomouci, 1999. s. 127–142.

- KOLÁR, Jaroslav, ed. *Tři knížky lidového čtení*. Praha: NLN Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-377-0.
- KOPECKÝ, Milan. *Český humanismus*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1988.
- KUCHAŘOVÁ, Hedvika. Zpráva o nálezů českého jednolistu. In: *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové (red. A. Baďurová)*. Praha: 1999. s. 203–212.
- KRAMERIUS, Václav Rodomil. *Knížky lidového čtení*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988.
- LIBA, Peter. *Čítanie starých otcov: Príspevok k výskumu spoločenskej funkcie a k vydávaniu prozaickej literatúry pre ľud na Slovensku v rokoch 1848-1918*. Martin: Matica Slovenská, 1970. Speciálne bibliografie. Sér. Na pomoc vede a výskumu.
- MÁCHAL, Jan Hanuš. O některých knížkách lidového čtení. In: *Národopisný sborník československý* 3. Praha: Národopisná Společnost československá, 1898. s. 3–26.
- MATĚJČEK, Antonín. *Ilustrace*. Praha: Jan Štenc, 1931.
- NAGLER, Georg Kaspar. *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekanten Künstler aller Schulen, welche sich zur Bezeichnung ihrer Werke eines figürlichen Zeichens, der Initialen des Namens der Abbeviatur desselben &c. bedient haben*. München: Georg Franz, 1858. I. Band.
- PUMPRLA, Václav. Vývoj olomouckého knihtisku do roku 1800. In: *Střední Morava: kulturně historická revue*. Roč. 1. č.1. Olomouc: Memoria, 1995. s. 59–69.
- STÁTNI VĚDECKÁ KNIHOVNA. Univerzitní knihovna a VOBR, Jaroslav, ed. *Soupis knížek lidového čtení z fondů Univerzitní knihovny v Brně*. Brno: Univerzitní knihovna, 1973. Výběrové seznamy Univ. knihovny v Brně; č. 179.
- ŠEFČÁKOVÁ, E.: Dřevořezby prostějovské a olomoucké tiskárny Jana Günthera. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Sv. 3 Olomoucko (ed. I. Hlobil – M. Perůtka). Olomouc 1999. s. 538–541.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Drevorezová knižná ilustrácia okruhu a dielne Albrechta Dürera v knihách a tlačiach na Morave a na Slovensku. In: *'91–'92: Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 1993. s. 35–61.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Hans Baldung Grien a Erhard Schön v zbierke drevených štočkov Slovenského národného múzea v Bratislave. In: *Časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Ústav dejín umenia Slovenskej akadémie vied, 1995. s. 97–123.

- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrační dřevořez okruhu Albrechta Dürera ze štočků ve Slovenském národním muzeu. In: *Ars: Časopis Ústavu teorie a dějin umění Československé Akademie věd*. Praha: Československá Akademie věd, 1989. roč. XXXVII. s. 241–251.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Ilustrovaná kniha – minulost a současnost. In: *Knižnica*. Martin: Slovenská národná knižnica, roč. 4, č. 11–12, 2003. s. 552–556. Dostupné také z: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2003/november_december/552.pdf.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Jan Günther a tradice moravské ilustrace. In: *Historická Olomouc: sborník Příspěvků 9*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992 (vyd. 1994). s. 123–132.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kníhtlačiareň v Skalici a jej štočkový fond. In: *Kniha 2000–2001: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2001. s. 56–66.
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Norimberské ilustrácie zo 16. storočia a ich osud na našom území. In: *Revue Památky a múzeá: revue pre kulturne dedičstvo*. Bratislava: Slovenské národné múzeum a Pamiatkový úrad SR, 2/1992. s. 17–21.
- THIEME, Ulrich, BECKER, Felix. *Allgemeines Lexikon der Bindenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig: W. Engelmann, 1907. sv. 21.
- VÁCLAVEK, Bedřich, ed. *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku istavu k čtení velmi užitečné: výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. stol.* Vyd. 2., Ve Svobodě 1. Praha: Svoboda, 1950. Sebrané spisy Bedřicha Václavka; sv. 10.
- VALACH, Július. Tlačiarne a ich vplyv na myslenie spoločnosti: Prínos skalických tlačiarň. In: *Kniha 2000–2001: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002. s.
- VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. století a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 2. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2008. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica; 2. sv. ISBN 978-80-7277-390-9.
- VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Vyd. 1. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2015. ISBN 978-80-88009-05-4
- VOIT, Petr. Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě. In: *Listy filologické*. Praha: Kabinet pro klasická studia, Filozofický ústav AV ČR, 2009, 1–2.s. 125–135. Dostupné také z: http://eprints.rclis.org/17953/1/Voit_Renaissance_Typography.pdf

VOIT, Petr. *Příspěvky ke Knihopisu. (5), Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie*. 1. vyd. Praha: SNTL–Nakladatelství technické literatury, 1987. Edice sektoru služeb a speciálních oddělení.

VOIT, Petr: Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století. In: *Documenta Pragensia*, 2010, vol. 29, pp. 389–457.

VOLAVKOVÁ, Hana. Hollarovy ilustrace k Ezopovým bajkám. Hana Volavková. In: *Cestami umění: sborník prací k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka*. Praha: Melantrich, 1949. s. 146–150.

Seznam webových zdrojů

FREUNDE DES KUNSTMUSEUMS BASEL UND DES MUSEUMS FÜR GEGENWARTSKUNST. *Konzil zu Basel: Die Werke des Konrad Witz*. [online] Basel: Freunde des Kunstmuseums [cit. 2017-02-06]. ©2011 Dostupné z:

http://freundekunstmuseum.ch/images/magazin/Mitgliederzeitschrift_1-11.pdf

Gesamtkatalog der Wiegendrucke [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, ©30. 04. 2017 [Cit. 2017-04-30]. Dostupné z: <<http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>>

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století [online].

Praha: Národní knihovna ČR, © 2014 [cit. 2017-01-03]. Dostupný z:

<http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS>.

Retris [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2017 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z: <https://retris.nkp.cz/Catalog?sigla=ABA001>

Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860 [online]. Praha [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <<http://www.clavmon.cz/chyyba/>>.

Web umenia: Diela [online]. Bratislava: SNG, ©2017 [cit. 2017-04-30]. Dostupné z:

<http://www.webumenia.sk/katalog>

Západoslovenské tlačiarne Skalica [online]. Skalica: Západoslovenské tlačiarne, ©2017 [cit. 2017-05-15]. Dostupné z: <http://zapadotlac.sk/wp/home-2>

Seznam pramenů

Knihopis č. INC015 Praha 1488.

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století:

Knihopis č. 00069 Prostějov 31. 12. 1557.

Knihopis č. 00070 Olomouc 1567.

Knihopis č. 00071 Olomouc 1579.

Knihopis č. 00072 Olomouc 1584.
Knihopis č. 00073 Olomouc ca 1600.
Knihopis č. 00074 Olomouc 1609.
Knihopis č. 00075 Olomouc 1613.
Knihopis č. 00076 Olomouc 1639.
Knihopis č. 00077 Praha 1696.
Knihopis č. 00078 Praha 1791.
Knihopis č. 00913 Jindřichův Hradec 1790.
Knihopis č. 00914 Litomyšl 1792.
Knihopis č. 18028 Pardubice 1791–1806.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke:

GW 0035 Ulm ca 1476/77.
GW 313 1478 gr.
GW 335 Milan 1474 lat.
GW 352 Augsburg 1477/1478.
GW 376 Westminster 1484.
GW 4839 Bamberg 1461.
GW 4840 Bamberg 1462.

Galerie umenia Ernesta Zmetáka v Nových Zámčích:

G 240 Pašijový cyklus, 1535–1540.
G 291 Pašijový cyklus, 1535–1540.
G 293 Kopisti, Hans Brosamer-autor předlohy, 1557.
G 296 Kopisti, Hans Brosamer-autor předlohy, 1557.
G 322 Kopisti, Hans Brosamer-autor předlohy, 1557.
G 469 Erhard Schön, 1530–1540?
G 470 Erhard Schön, 1530–1540?
G 472 Erhard Schön. 1530–1540?
G 473 Erhard Schön, 1530–1540?
G 597 Kopisti, Hans Brosamer-autor předlohy, 1557.
G 616 Pašijový cyklus, 1535–1540.
G 618 Pašijový cyklus, 1535–1540.
G 619 Pašijový cyklus, 1535–1540.

Ostatní:

Památník národního písemnictví, sign. L IV F 23 Skalice 1829.

Národní knihovna ČR, sign. I 69354 Skalice 1846.

Knihovna Národního muzea, sign. 67 H 288 Skalice 1879.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Přehled textů Ezopových bajek

Tabulka č. 2: Život Ezopa

Tabulka č. 3: Život, skutky netvorného Ezopa ...

Tabulka č. 4: Přidavky ke Starým fabulím

Obrazová příloha

Obr. č. 1: Strana z Der Edelstein (1461, Bamberg).

Obr. č. 2: Titulní dřevořez Vita Esopi et fabulae (1476/7, Ulm).

Obr. č. 3: Nekolorovaný dřevořez „Ezop nakoupil drůbež a nese ji Xantově ženě“ z fragmentu Vita et fabulae secundum Henricum Steinhöwel (1488, Praha).

Obr. č. 4: Titulní dřevořez Esopus Leben und Fabeln (1531, Freiburg/B).

Obr. č. 5: Titulní strana z díla Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ... (30. prosince 1556/7, Prostějov).

Obr. č. 6: Titulní list díla První kniha Ezopova ... (1584, Olomouc).

Obr. č. 7: Titulní dřevořez vydání Život a skutkové Ezopa ... (1829, Skalice).

Obr. č. 8: Titulní dřevořez knihy Život a skutkové Ezopa ... (1846, Skalice).

Obr. č. 9: Titulní dřevořez díla Život, skutky a řeči netvorného Ezopa ... (1879, Skalice).

Obr. č. 10: Ilustrace „Koupel“ od Grafika z okolí tiskárny Nicolause Knorra (?)

Obr. č. 11: Vyobrazení „Kuchyně“ od Grafika z okolí tiskárny Nicolause Knorra (?)

Obr. č. 12: Dřevořez: „Vdova po zavražděném zemanovi, která ukazuje svému příteli truhličku s královskými poklady“ od Kopisty Hanse Brosamera.

Obr. č. 13: „Slavnostní hostina, na které se servírují ryby“ od Kopisty s výrazným dekorativním programem.

Obr. č. 14: Vyobrazení Kopisty s výrazným dekorativním programem: „Fortunata odvádějí do vězení“.

Obr. č. 15: Vyobrazení Kopisty s výrazným dekorativním programem: „Fortunatus odmítající peníze kyperského krále na svatbu/Andolsio před anglickým králem“.

Obr. č. 16: Staré fabule – 25. bajka „O kohoutu a koroptvi“, vyobrazen letopočet 1555.

Obr. č. 17: Čtvrtá kniha – 7. bajka „O ptáčníku a ptácích“, v roce 1555.

Obr. č. 18: Čtvrtá kniha – 13. bajka „O nemocném oslu a vlku“, letopočet 1556.

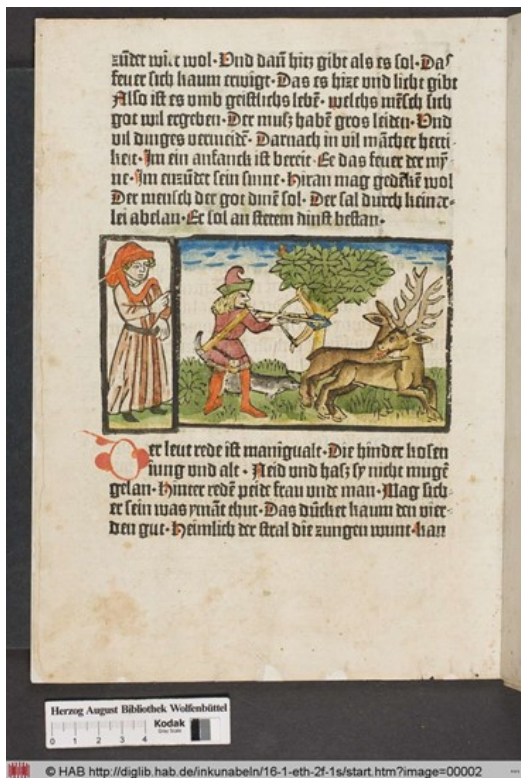
Obr. č. 19: Čtvrtá kniha – 16. bajka „O bleše a velbloudovi“, zobrazen letopočet 1556.

Obr. č. 20: Staré fabule – 9. bajka „O lišce, vlku a lvu“.

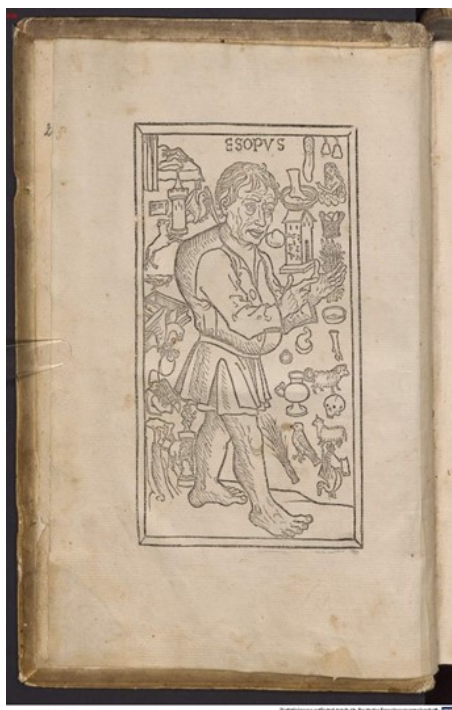
Obr. č. 21: Staré fabule – 23. bajka „O labuti a huse“.

Obr. č. 22: Druhá kniha – 8. bajka „O zajících a žabách“.

Obr. č. 23: Druhá kniha – 9. bajka „O vlku a kozlátku“.

Obr. č. 1: Kolorovaná strana díla Der Edelstein (1461, Bamberg)

Obr. č. 2: Titulní dřevorez ve vydání Vita Esopi et fabulae (1476/7, Ulm)

Obr. č. 3: Nekolorovaný dřevorez „Ezop nakoupil drůbež a nese ji Xantově ženě“ z fragmentu Vita et fabulae secundum Henricum Steinhöwel (1488, Praha)

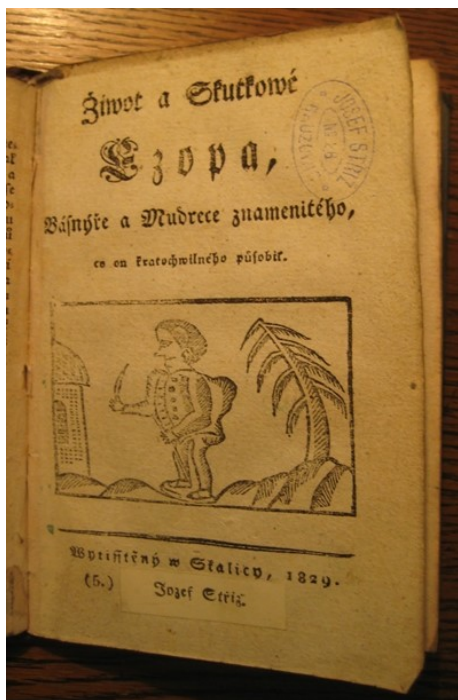
Obr. č. 4: Titulní dřevorez Esopus Leben und Fabeln (1531, Freiburg/B)

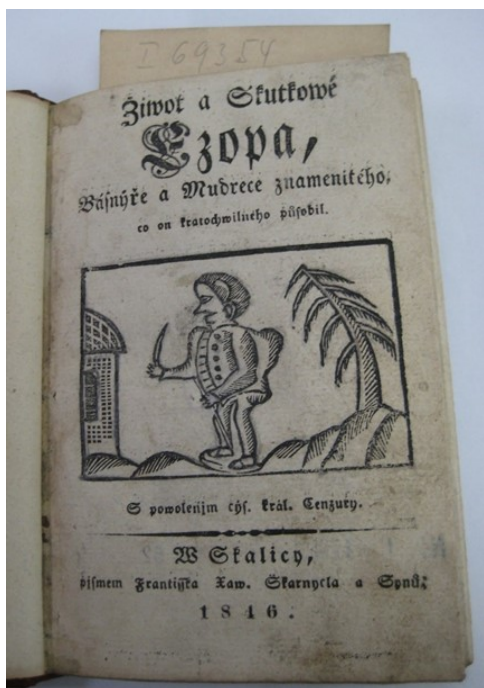
Obr. č. 5: Titulní strana z díla Ezopa mudrce život s fabulemi a nebo s básněmi jeho ... (30. prosince 1556/7, Prostějov)

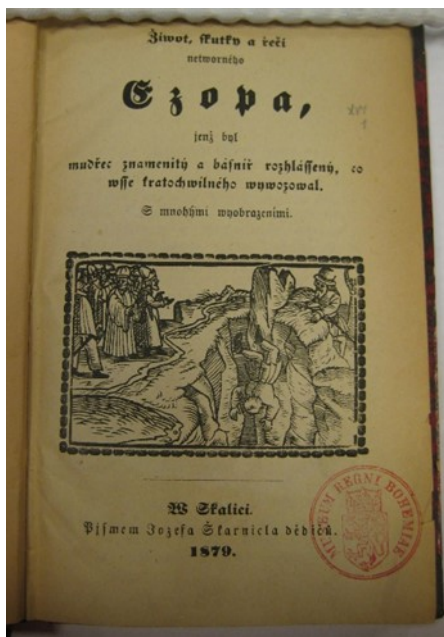
Obr. č. 6: Titulní list díla První kniha Ezopova ... (1584, Olomouc)

Obr. č. 7: Titulní dřevorez vydání Život a skutkové Ezopa ... (1829, Skalice)

Obr. č. 8: Titulní dřevorez knihy Život a skutkové Ezopa ... (1846, Skalice)

Obr. č. 9: Titulní dřevorez díla Život, skutky a řeči netvorného Ezopa ... (1879, Skalice)

Obr. č. 10: Ilustrace „Koupel“ od Grafika z okolí tiskárny Nicolause Knorra (?)

Obr. č. 11: Vyobrazení „Kuchyně“ od Grafika z okolí tiskárny Nicolause Knorra (?)

Obr. č. 12: Dřevořez: „Vdova po zavražděném zemanovi, kterak ukazuje svému příteli truhličku s královskými poklady“ od Kopisty Hanse Brosamera

Obr. č. 13: „Slavnostní hostina, na které se servírují ryby“ od Kopisty s výrazným dekorativním programem

Obr. č. 14: Vyobrazení Kopisty s výrazným dekorativním programem: „Fortunata odvádějí do vězení“

Obr. č. 15: Vyobrazení Kopisty s výrazným dekorativním programem: „Fortunatus odmítající peníze kyperského krále na svatbu/Andolsio před anglickým králem“

Obr. č. 16: Staré fabule – 25. bajka „O kohoutu a koroptvi“, vyobrazen letopočet 1555

Obr. č. 17: Čtvrtá kniha – 7. bajka „O ptáčníku a ptácích“, v roce 1555

Obr. č. 18: Čtvrtá kniha – 13. bajka „O nemocném oslu a vlku“, letopočet 1556

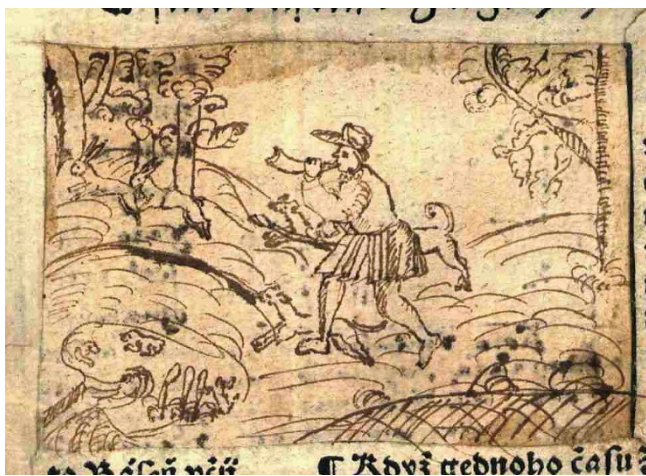
Obr. č. 19: Čtvrtá kniha – 16. bajka „O bleše a velbloudovi“, zobrazen letopočet 1556

Obr. č. 20: Staré fabule – 9. bajka „O lišce, vlku a lvu“

Obr. č. 21: Staré fabule – 23. bajka „O labuti a huse“

Obr. č. 22: Druhá kniha – 8. bajka „O zajících a žabách“

Obr. č. 23: Druhá kniha – 9. bajka „O vlku a kozlátku“

Zdroje obrázků

Obr. č. 1: Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, GW 4839 [online]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/16-1-eth-2f-1s/start.htm>

Obr. č. 2: *Bayrische Staatsbibliothek, GW 351* [online]. München: Bayrische Staatsbibliothek, ©2017 [cit. 2017-06-28].

Dostupný z:

http://daten.digitalesammlungen.de/~db/ausgaben/thumbnaeilseite.html?id=00024825&seite=1&image=bsb00024825_00001.jpg&fip=193.174.98.30

Obr. č. 3: *Manuscriptorium Národní knihovna České republiky, sg. DO VI 9* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-KKPS__DO_VI_9_____0FF54BD-cs#search

Obr. č. 4: Národní knihovna České republiky, sg. 22 G 000284, autorka vlastní CD-ROM s digitalizovanou knihou.

Obr. č. 5: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 6: fotoarchiv autorky.

Obr. č. 7: fotoarchiv autorky.

Obr. č. 8: fotoarchiv autorky.

Obr. č. 9: fotoarchiv autorky.

Obr. č. 10: Slovenské národné muzeum, č. 339. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 11: Slovenské národné muzeum, č. 338. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 12: Slovenské národné muzeum, č. 274. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 13: Slovenské národné múzeum, č. 305. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 14: Slovenské národné múzeum, č. 287. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 15: Slovenské národné múzeum, č. 296. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 16: fotoarchiv autorky.

Obr. č. 17: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 18: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 19: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 20: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 21: Slovenské národné múzeum, č. 270. ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Šefčáková, Eva [do elektronickej podoby spracovala Endata s.r.o.]. Bratislava: SNM, 1998. + CD-ROM 1005 štočkov. ISBN: 80-85753-93-6.

Obr. č. 22: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>

Obr. č. 23: *Provenio, sg. 27 C 20* [online]. Praha: Národní muzeum v Praze, ©2017 [cit. 2017-06-28]. Dostupný z: <http://provenio.net/documents/20506>